

SZAKDOLGOZAT

Gótzky Anna

2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Budai Campus

Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti

Tájrendező és kertépítő mérnöki alapképzési szak

**TATA TÓVÁROS TÁJHASZNÁLATÁNAK STABILITÁS
VIZSGÁLATA**

Belső konzulens: dr. Iváncsics Vera

Egyetemi adjunktus

**Belső konzulens
intézete/tanszéke:** Tájvédelmi és Tájrehabilitációs
Tanszék

Készítette: Gótz Anna

Budapest

2024

NYILATKOZAT

Gótz Anna (hallgató Neptun azonosítója: QE42HD) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védeésre **javaslom** / **nem javaslom**.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem

Kelt: Budapest, 2024. november 04.

belső konzulens
Dr. Iváncsics Vera

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Gótz Anna
A Hallgató Neptun kódja: QE42HD
A dolgozat címe: Tata Tóváros tájhasználatának stabilitás vizsgálata
A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

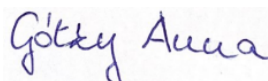
Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemitulajdonkezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumába. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után

nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumában.

Budapest, 2024. november 04.

Hallgató aláírása

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
1. Szakirodalmi áttekintés	4
2. Vizsgált terület elhelyezkedése, lehatárolása	4
2.1. Természeti adottságai és védettségi kategóriái	5
3. Történelmi áttekintés	5
3.1. Tata története az uradalmi idők előtt	5
3.2. Gróf Esterházy József országbíró élete és tevékenységei	7
3.3. A tata-gesztesi uradalom egészének bemutatása	8
3.4. Az uradalom kialakulása	10
4. Módszer	11
4.1. Történeti térképek elemzése jellemző területhasználatok lehatárolásával	12
4.1.1. Stabilitásvizsgálat és a stabil és nem stabil területhasználatok összevetése az Esterházy örökség kiemelt területeivel és természetvédelmi területekkel	13
4.1.2. Történeti utak elemzése	13
5. Eredmények	14
5.1. Tata-Tóváros területhasználat változása a történelmi térképek és térbeli adatok függvényében	14
5.2. Tóváros tájhasználatának stabilitás vizsgálata	16
5.2.1. Erdőterületek	16
5.2.2. Szántóterületek	16
5.2.3. Lakóterületek	17
5.2.4. Gyepterületek	18
5.2.5. Kertterületek	18
5.2.6. Vízfelületek	19

5.2.7. Iparterületek	19
5.2.8. Történeti utak stabilitás vizsgálata	22
<i>Ady Endre utca</i>	22
<i>Agostyáni út</i>	22
<i>Bacsó Béla utca</i>	23
<i>Baji út</i>	23
<i>Vértesszőlősi út</i>	23
5.2.9. Uradalmi eredetű területek stabilitás vizsgálata	27
5.3. Védett területek és a stabilitás kapcsolata	29
Összefoglalás	32
Irodalomjegyzék	33
Levéltári források	34
Internetes források	34
Mellékletek	38

Bevezetés

A szakdolgozatom témáját elsősorban a személyes kötődésem inspirálta, hiszen Tatához közel nőttem fel. Életem során számos alkalommal jártam ezen a környéken, és mindig elgondolkodtató volt számomra, hogy az idő múlásával milyen változásokon mehetett keresztül az adott terület, vajon mennyi ideje áll erdő a területen, amiben épp járok, vagy hogyan nézhetett ki teljes pompájában évszázadokkal ezelőtt. Gyermekkorom óta érlelődött bennem az igény, hogy mélyebben megismerjem ezen terület történetét, valamint nyomon kövessem fejlődését és változásait. Az egyetemi tanulmányaim alatt volt számos olyan féléves feladat, amelyeknél adott települések területhasználatát vizsgáltuk az első katonai felmérés idejétől napjainkig, és mindig ezeket a projekteket végeztem a legnagyobb örömmel, mivel térképek segítségével feltárta előttem a történelem okozta tájváltozásokat.

Vajon milyen területhasználati változásokon ment keresztül Tóváros, és ezeknek a változásoknak milyen történelmi vonatkozásai vannak? Milyen változások történtek az Esterházy birtokok területhasználati módjaiban az egyes történelmi időszakok során, és mi volt ezeknek a változásoknak az előzménye, illetve az utóhatása az évszázadok folyamán? Melyek a stabil tájhasználatok a területen, és hol helyezkednek el? Milyen arányban alakult ki valamilyen védettség azokon a területeken, amelyeknek a területhasználatuk stabil? Melyek azok az utak, amelyek nem csak, hogy fennmaradtak, de fontos szerepet is töltenek be napjainkban? Mi lehet ezeknek az oka?

Szakdolgozatom célja, hogy a kutatói kérdéseimre választ találjak, és átfogóan elemezzem a vizsgált területek tájhasználati változásait, párhuzamosan azzal, hogy milyen történelmi események zajlottak le az uradalmi idők előtt és után. Elemzem az Esterházy család tájalkító hatásait, amelyek a mai napig felfedezhetők a területeken. Céлом egy teljeskörű tájtörténeti elemzés készítése, ami mellett kitérek a fontos, stabil területhasználatokra, azoknak kapcsolatára a ma védett területekkel, a megőrzésre érdemes uradalmi épített elemekre, az utak alakulására az első katonai felmérés idejétől egészen napjainkig.

1. Szakirodalmi áttekintés

A tanulmányom megírása során számos forrást használtam fel az átfogó vizsgálat érdekében. A természeti adottságokról elsődleges forrásom Csorba Péter „Magyarország kistájai” című könyv volt. Itt információkat kaptam a Győr–Tatai-sík adottságainak részletes leírásából. A történeti áttekintéshez az egyik elsődleges forrásom az „Arx - oppidum - ciuitas A VÁRTÓL A VÁROSIG Tata évszázadai” című könyv volt, amely részletesen bemutatja Tata fejlődését a középkortól napjainkig. A könyv Tata 50. évfordulóján városként tartott konferencián elhangzott előadások témája nyomán íródott. A kötetben belül kifejezetten támaszkodtam Kisné Cseh Julianna és Petényi Sándor „Római és középkori lelőhelyek Tatán” című fejezetére, amelyek a régészeti lelőhelyeket és azok történelmi fontosságát tárgyalják. Fülöp Éva Mária „Adatok Tóváros Oppidum 18. századi közigazgatási történetéhez” című munkája nélkülözhetetlen volt a város 18. századi közigazgatási és társadalmi szerkezetének megértéséhez. Sylvester Edina „Tata: A kertek és vizek városa” című rész kiváló áttekintést biztosított Tata természeti adottságairól és azok hatásáról a város fejlődésére.

2. Vizsgált terület elhelyezkedése, lehatárolása

Tata városa Magyarországon, a Komárom-Esztergom vármegyében elhelyezkedő Győr–Tatai-sík (régén Győr-Tatai-teraszvidék) részén található, a Kisalföld keleti peremvidékén Gerecse hegység nyugati előterében. Tata amellet, hogy a Tatai járás központja, a megye harmadik legnagyobb települése, csupán Tatabánya és Esztergom előzi meg kiterjedésben. A megyeszékhelytől, Tatabányától kilenc kilométerre fekszik nyugati irányba, míg Magyarország fővárosától, Budapesttől pedig 60 kilométerre van. Tatát északkeleti irányból Szomód és Baj határolja, délkeleti irányból pedig Vértesszőlős. A várostól délre Környe, valamint nyugatra Kocs és Mocska fekszik. Mocska és Szomód között, a város északi határán Naszály helyezkedik el.

Tata, Tóváros és Váralja területek hosszú évszázadokon át szoros kapcsolatban álltak egymással, azonban csak 1938-ban egyesültek közigazgatásilag véglegesen, így létrehozva a mai Tata városát. Ezen területek közül Tóvárossal foglalkozom részletesen. Annak lehatárolására az 1865-ös Esterházy Tata-Gesztesi uradalom térképét használtam. E szerint a térkép szerint, a mai állapot alapján, a lehatárolásom délnyugat felől az Öreg-tó keleti partja mentén halad, észak felé folytatódik az Által-ér mentén, egészen a Réti malmi-rét keleti részéig. Északkeleti oldalról követi Szomód és Tata határát majd az Akasztódomb délkeleti részétől pedig Baj és Tata határán halad tovább egészen az Öreg-tó déli részén található Köles-dűlőig.

2.1. Természeti adottságai és védettségi kategóriái

Tata topográfiai helyzetét és domborzattípusát a Kisalföld keleti, dunai teraszokkal tagolt síkság jellemzi. Vízrajza nyílt vizes, illetve mocsaras területek arányát tekintve az országos átlagnak a duplája. A térség éghajlata meleg-száraz. Tájkarakterében az ártéri fás kísérő növényzetén és a nedves réteken kívül nagyrészt nagyparcellás mezőgazdasági területek jellemzik. Ezen kívül mellékes a parlagon hagyott területek aránya is, ezért a táj ápolt, intenzíven használt, nyitott benyomást nyújt. Ezeknek az adottságoknak látványemelő tulajdonságot az Öreg-tó, valamint a Gerecse ad, mint topográfiai önelhelyező tényező (Csorba, 2021).

Növényzetét tekintve a Duna ártéri övezetében és a patakok mentén a puhafás ligeterdők jellemzők. A nem ártéri teraszok klímazonális vegetációtípusa a pusztai tölgyesek. A Fényes-források területe lápréti fajokban (kormos csáté – *Schoenus nigricans*, illatos hagyma – *Allium suaveolens*, nagy aggófű – *Senecio umbrosus*) gazdag (Király-Molnár- Bölöni-Vojtók, 2008).

A kutatási területemen elhelyezkedik egy Natura 2000 természetmegőrzési terület, illetve egy kiemelt madárvédelmi terület is. Az előbbi a Szomódi gyepek teljes területét magában foglalja, míg az utóbbi a tatai Öreg-tó és Tófarok régiókra terjed ki. Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált területen belül nincs kijelölt, védett természeti terület. A területen a Nemzeti Ökológiai Hálózat különböző kategóriáihoz tartozó területek is megtalálhatók. Az Öreg-tó partja, a Tófarok, és a Szomódi gyepek magterület. Emellett a Fényes-források természetvédelmi terület egy puffterületet képez, és a Fényes-pataktól keletre, illetve a Tófaroktól északra elhelyezkedő fás részek ökológiai folyosókat alkotnak a területen (Adatforrás: OKIR).

3. Történelmi áttekintés

Napjainkban Tata, Tóváros és Agostyán egyetlen települést alkotnak. Tata és Tóváros 1938-ban egyesültek, Agostyánnal pedig 1985-ben. Bár a vizsgálatom kizárólag Tóváros területére összpontosít, fontosnak tartom, hogy Tata városának egészéről beszéljek mivel történelmük szorosan összefonódott. A múlt és a területi fejlődés okainak megértése elengedhetetlen ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk Tóváros jelenlegi területhasználatáról és azoknak stabilitásáról.

3.1. Tata története az uradalmi idők előtt

Tata területe már az őskorban is lakott volt, ami kiemelkedő természeti adottságainak köszönhető. A gazdag vízrajz különösen fontos szerepet játszott az ivóvíz biztosításában, élelemforrásként és védelemként, így már a korai időkben is megfelelő lakókörnyezetet nyújtott az emberek számára. Ezzel szemben, kevés olyan megmaradt bizonyítékot találtak, melyek azt támasztják alá, hogy a római korban is lakott volt a vidék (Kisné-Petényi, 2004).

„Már az ősemler is szívesen telepedett le e lankás helyen, mert a környező vizekben kitűnő védelmet talált, gazdag állat- és növényvilága pedig megélhetést biztosított számukra. A kő, valamint a bronzkorszak kultúrájának nyomaival elég gyakran találkozunk nemcsak a környéken, de magában Tatában is. Érdekes, hogy az őslakossággal szemben viszont a rómaiak nem találták eléggé alkalmasnak a tavakkal, mocsarakkal, patakokkal körülvett tatái emelkedést letelepedésükre, ... ” (Révhelyi 1938, 1-12.).

A település első szervezőerője a Szent Péterről és Pálról elnevezett bencés monostor jelentette, aminek jelenlétét a korai hűbériség időszakára, a 11. századra tehetjük. Ennek első írásos említése az 1083-1095-ös évekre tehető, mivel a Pannonhalmi Bencés Apátság birtokai szerepeltek a Szent László-féle összeírásban. 1221-ben már Újtata „nova villa” is létezett „Tota villa”-n kívül. Itt, nagy valószínűséggel Tata mellett a Tóvárosi részre utalnak. 1241-ben elkezdődő Tatárjárás után az apátság segítséget kért a Csákok ellen, és így a kérelemben először leírásra kerültek az egyes területhasználatok, vagyis az akkori gazdálkodás területei, a szántók, kaszálók, rétek, szőlők, vízfelületek, hegyek és malmok is.

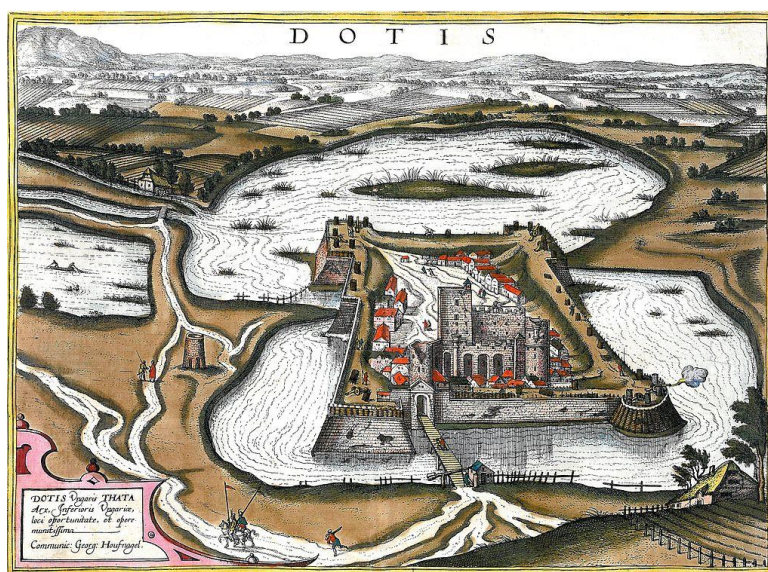
Tatát már az 1300-as évek kezdetén oppidumként emlegetik, ami egy földesúri joghatóság alatt álló, de az egyszerű jobbágyszalvagnál szabadabban működő, vásártartási joggal és egyes autonómiákkal rendelkező település, vagyis mezőváros. Ezzel szemben a város hivatalosan a mezővárosi jogait és címét 1357 és 1387 között kaphatta csak meg. Ezt megerősítve II. Zsigmond király „civitas” vagyis címeres város minősítettként említi Tatát. Ebben az oklevélben Tata civitas mellett Tóvárost is megemlíti „Alsófalu” néven Tata szomszédságában.

A település első fénykorát a 14. század hozta el, ami eltartott egészen a 15. század elejéig. Ezekben az időkben Luxemburgi Zsigmond király (1433-1437), majd később I. Mátyás király (1458-1490) uralkodott Magyarországon, akik közül Zsigmond nagyrészt diplomáciai tevékenységeket folytatott a területen, főleg a tatái Várban. Mivel ekkor a hely adottságai is aranykorukat éltek, bővizű források, fás és ligetes vidékek. Mátyás nagyon kedvelte itt az üdülő célú tevékenységeket, sokat halászott, vadászott és pihent a városban, így a település is ilyen formán alakult át. Ebben az időben már kilenc malomról tesznek említést, ezek feltehetőleg a mai malmok helyén lehettek. A mai Angolkert területén az uralkodó a feltörő meleg vizű forrásokon fürdőhelyet is építtetett, mely a király és királyné, Aragóniai Beatrix kedvelt, rendkívül csendes pihenőhelye lett (Sylvester, 2004).

A csaknem 150 éves török uralom alatt Tata területe és régi épületei a földdel lettek egyenlők. Mivel Tata a végvárrendszer része volt, így gyakran esett áldozatul a hadi tevékenységek

romboló hatásának. A terület majdnem teljesen elnéptelenedett, csak a török idők után kezdett el kialakulni Tata és Tóváros mai formája (Szatmári, 2004).

A török idők után a király eladományozta a várost, mint háborús adósság törlesztésének tárgyát, így került magánkézre, bizonyos Krapff Ferenc udvari hadiszállító tulajdonába. Ettől kezdve Tata földesúri város. Ebben az időszakban betelepített sváb lakosság miatt sokat változott a település etnikai és vallási összetétele. Ekkor kezdődik el a barokk, mint építészeti stílus elterjedése a város építészetében (Tata TAK, 2017).

1. ábra Tata vára a 16. században, Georg Hoefnagel színezett metszete (Forrás: Wikipédia)

3.2. Gróf Esterházy József országbíró élete és tevékenységei

Esterházy József 1682. június 12-én látta meg a napvilágot Pápa városában. Szülei Esterházy Ferenc somogyi főispán és Thököly Katalin, Thököly István felvidéki nagybirtokos lánya voltak. 1689-ben már az egyház tagjaként tevékenykedett. Tanulmányait a jezsuitáknál kezdte el Sopronban, majd Győrben, ezek után a nagyszombati egyetemen folytatta tanulmányait a bölcsészettudományokban. Később rátóti prépost, majd vaskai apát lett. 1700-ban öt hónapot a Collegium Germanicum-Hungaricum hallgatójaként töltött Rómában, viszont egészségügyi állapotára hivatkozva hazatért. 1701-től Bécsben folytatta tanulmányait, matematikát, hadászatot és építészetet hallgatva. 1705-ben felhagyott az egyházi pályával, és Pállfy Jánoshoz csatlakozva részt vett a Rákóczi-ellenes harcban, mint katona (Fatuska, 2008). Az elkövetkezendő években számos ütközetben küzdött, köztük a temesvári ostromnál és számos alkalommal a törökökkel való békekötés után is. Feleségét, gróf Eck Mária Franciskát (1681–1739) 1710-ben vette el, akitől született egyetlen utódja, József. Komárom vármegye főispánjává 1711-ben nevezték ki. Az országbíró címet 1741-ben kapta meg. Életének végső

pár esztendejét Pozsonyban töltötte, ahol 1748. május 10-én „vízibetegségben” hunyt el, ami az egész testre kiterjedő kóros állapot, miben a bőr alatti kötőszövetben vizesedés alakul ki, és a szervezet üregeiben is folyadék gyűlik össze. Feltehetőleg vesebajnak vagy szívbajnak lehetett következménye (Esterházy, 1901).

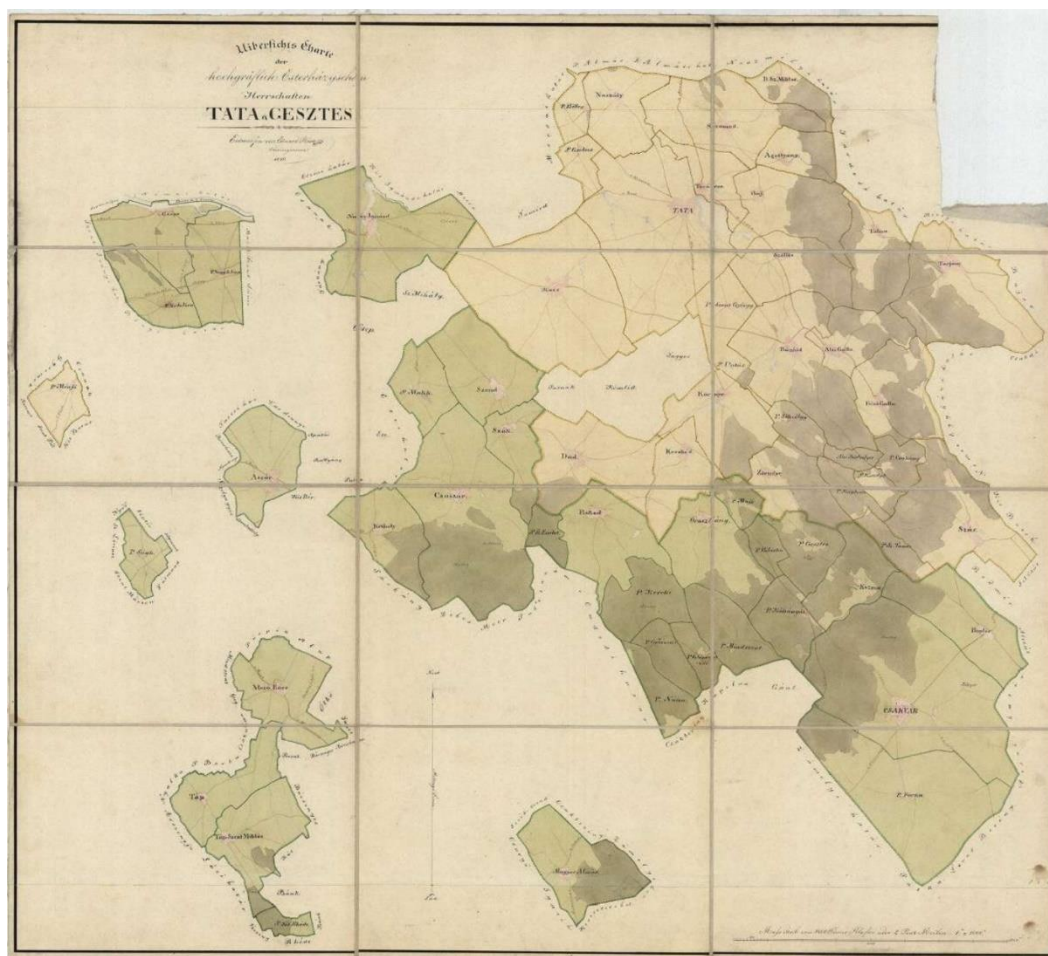
3.3. A tata-gesztesi uradalom egészének bemutatása

Szakterdolgozatomban csak Tóváros helyzetével foglalkozom, viszont érdemes rávilágítani az uradalom teljes kiterjedésére is, ha már Tata kapta a domínium központjának titulását. A tatai domíniumhoz Tata, Szomód, Baj, Szőlős (mai Vértesszőlős), Bánhida (ma Tatabánya egyik városrésze), Naszál (mai Naszály), Tarjány (mai Tarján) és Gyemöl (mai Gyermely) települések tartoztak. Sessio számát tekintve, melyek a területen számlált jobbágytelkeket jelentik, összesen a tatai domíniumban 157 db volt, egy 1738-ban a sessiók számáról készült kimutatás alapján. A tatai részhez képest nagyobbbnak mondható a gesztesi, melyen 298 db volt a számlált sessiók száma. Geszteshez tartozott Kocs, Dad, Környe, Császár, Szák, Szend (mai egyesült formában, Szákszend) Igmánd (mai Nagyigmánd és Kisigmánd), Oroszlánkeő (mai Oroszlány), Szent Miklós (mai Dunaszentmiklós), Táp, Mező-Eörss (mai Mezőörs) és Günyő (mai Günyő). Sajnos pontosan nem tudni, hogy melyek lehettek további részei az uradalomnak, mivel ez a kimutatás nem terjed ki az összes falura, és a bérben lévő uradalmi pusztákra sem (Fülöp, 1991).

Gróf Esterházy József telepítő tevékenységének köszönhető sok ezen település benépesítése, nagyrészt német jobbágyokkal. Ennek a tevékenységnek az elvi szempontjait 1745. július 10-én, halála előtt három évvel így összegezte: „*az rász Jobbagyaknak ki mustrálása és azoknak helében jobbaknak öszve hozása*” (MOL TELP. 197 Fasc. CIV. 1745. július 10.). Ezt jobban kifejtette Baj település betelepítési szerződésében: „*Adjuk ezennel hírül és tudtára mindenkinek, hogy miután Isten különös jóságából és kegyelméből Tata uradalmát a hozzá tartozó helységekkel és falvakkal örökösen megszereztük, ezekért a megfelelő árat megfizettük, [...] s mindezen ráfordított fáradság és munka, valamint nevezett kiadások fejében kevésbé tudtunk egy csekély hasznot meríteni, hanem sokkal inkább fogyatkozásba kellet esnünk Főként ezen jobbágyaink régi megrögzött hanyagsága és restsége miatt; úgyhogy a minket megillető és igazságos hasznunkhoz sem tudtunk hozzájutni, azután még nevezettek gondatlansága, restsége és munkakerülése a köznek is érzékeny hátrányokat okozott, ezért, [...] jobbágyainkat e helyről elküldjük, és más helységekbe szállíttatjuk, helyettük ide azután más, jó és mindenféle dicséretes munkához szokott embereket hozunk.*” (MOL TELP 211. X. N. 33. Contract mit der Bajer Gemeinde).

Helység	Lakosságszám						
	1738/1739 ²¹¹					1786/1787	
	Régi lakos	%	Jövevény	%	Összesen	Összesen	Növekedés
Agostyán	–	–	196	100	196	457	233 %
Dad	154	68	73	32	227	1 020	449 %
Kecskéd	–	–	188	100	188	597	318 %
Környe	162	68	77	32	239	820	343 %
Kocs	320	68	150	32	470	2 351	500 %
Naszály	172	80	42	20	214	534	329 %
Szentmiklós	–	–	48	100	48	350	729 %
Felsőgalla	–	–	198	100	198	833	421 %
Szár	–	–	250	100	250	1 069	428 %
Szomód	282	88	38	12	320	1 036	324 %
Somló	–	–	230	100	230	534	232 %
Szölös	6	3	166	97	172	671	390 %
Tarján	164	58	120	42	284	1 531	539 %
Tolna	–	–	170	100	170	524	308 %
Alsógalla	–	–	192	100	192	573	298 %
Bánhida	138	34	264	66	402	1 158	288 %
Baj	102	69	46	31	148	738	499 %

2. ábra Az uradalom falvainak népességét, annak növekedését (a betelepítés idejének számadatait) összevetjük az első magyarországi népszámlálásaival (Wellmann, 1955)

3. ábra Az Esterházy Tata-gesztesi uradalom áttekintő térképe, 1856. (Forrás: Hungaricana)

3.4. Az uradalom kialakulása

1727-ben gróf Esterházy József megvásárolta a Krapff családtól a Tatai várat és birtokait. Ezt követően Tatán formálódott ki a Tata-gesztesi domínium (uradalom) igazgatási központja, melynek kiterjedése egészen a horvátországi részekről Pozsony vármegyéig terjedt. A gróf első tevékenységei közé tartozott a munkaerő biztosítása céljából való betelepítés, ennek célul 1730-40-es évektől szlovákokat és németeket költöztetett ide. Ezek az emberek jórészt iparosok voltak, így elkezdődött az ipar gyors fejlődése. Erről egy 1766-os körlevél a következő mesterségű iparosok tevékenységéről ad tanúbizonyságot a területen:

szabó, csapó, csizmadia, takács, bogsnár, fazekas, varga, mészáros, molnár, szűcs, harisnyás, mézespogácsás, gombkötő, szíjártó, német varga, magyar süveges, kalapos, kovács, lakatos, borbély, nyerges, kötélverő, ács, kőmíves, pék, német és magyar asztalos, posztós és nyíró, tímár, ruhafestő, fehér tímár, pintér, üveges szappanyos, kőfaragó, esztergályos, serfőző. (Miklós, 1991).

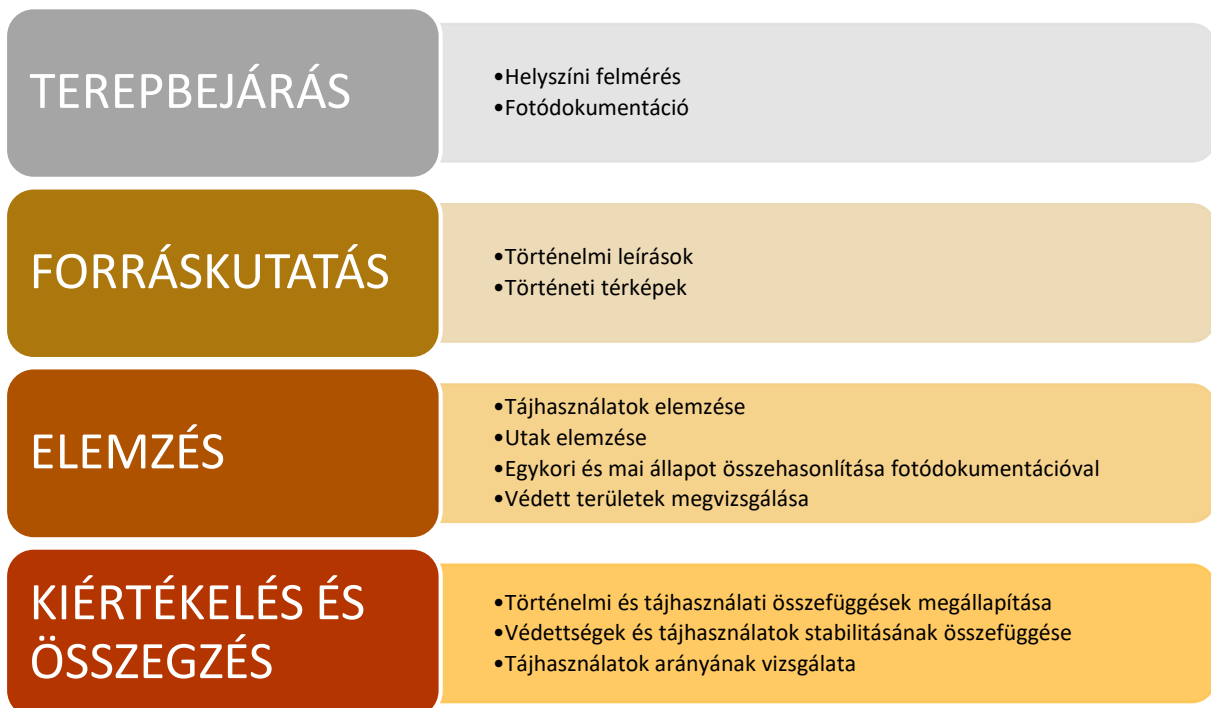
József gróf a város épületeinek romos részeit elbontatta, a még megmenthetőt visszaépíttette. Neki köszönhetjük a kapucinus templom és kolostor megépíttetését, ami 1743 és 1747 között valósult meg, és a mai napig is fennmaradt. Később, halála után fia, II József idejére már megkétszereződött a népességszám. Az ifjabb József ideje után a birtokokat, Esterházy Miklós örökölte, akinek tervei között volt a piarista rend meghívása a városba, viszont korai halála következtében ezeknek a terveknek a megvalósítása fiára maradt, Ferencre. Esterházy Ferenc (1746-1811) idejében került befejezésre a tatai új plébániatemplom 1784-ben, felépült a piarista társház, és elkészült a grófi kastély is.

Megkezdődtek a természeti tájak mesterséges átalakításai, elsődlegesen mezőgazdasági területek megteremtése céljából. Itt a meglévő vizenyős területek, vagyis mocsarak lecsapolása, amelyek egykor egészen a Dunáig húzódtak. Erre Mikoviny Sámuel mérnök szaktudása nagy segítségére volt. A terület lecsapolásán kívül létrehoztak egy völgyzárógátat, így kialakulhatott a mai Öreg-tó. A Cseke-tó napjainkban is fennmaradó formáját is ekkor kapta, ezeknek a tevékenységeknek köszönhetően, egy itt épült völgyzárógát révén. A tó szabályozásának ideje 1765-re tehető. A vízrendezési munkálatok végeztével Böhm Ferenc uradalmi mérnök kapta feladatát, hogy Tóvárosban tervezzon meg egy parkot, melyet az Angliából eredő tájkerti mintára készít el. A terület tökéletes helyül szolgált ennek az irányzatnak, mivel számos előnyös táji adottsággal rendelkezett egy természetes táji hatású kert létesítéséhez. Források, patakok, tavak, betelepített növények és az ezekkel igencsak harmonizáló épületek és szobrászati elemek adták az Angolkert eredetileg 69 hektárnyi teljes pompáját (P. Tóth, 2004).

4. Módszer

A szakdolgozathoz szükséges kutatásom módszertana több fontos lépésből állt, kezdve azzal, hogy ellátogattam azokra a területekre, amelyeket kiválasztottam dolgozatom témájául, és helyszíni felmérések és fotódokumentáció révén részletesen megvizsgáltam a környezet jelenlegi fizikai állapotait és az esetleges kulturális nyomokat. A következő alapvető lépés az volt, hogy felkerestem az illetékeseket, akik abban tudtak nekem segíteni, hogy anyagot biztosítsanak ahhoz, hogy irodalmi áttekintéssel és archív források elemzésével megismerjem a terület történelmét. Ehhez Tata város könyvtárának jelenleg folyó átalakítása következtében kialakult, korlátozott állomány-elérése miatt az Országos Széchenyi Könyvtár adott nagy segítséget.

Az előzetes kutatások segítségével mélyebb betekintést nyertem a terület történelem során bekövetkezett változásaiba és kulturális körülményeire. Ezt követően tájtörténeti elemzéseket végeztem, melyhez térinformatikai tervező rendszereket használtam, mint például a QGIS (Quantum Geographic Information System), mely segítségével térképeken ábrázolhattam a területhasználatok sokféleségeit, így követhetővé válnak a területek változásai az idők során. A kutatás eredményeképpen azt vártam, hogy kialakul egy átfogó kép Tóváros tájhasználatának fejlődéséről és változásairól.

4. ábra A szakdolgozatom elkészítésének módszertani lépései (Saját szerkesztés)

Az I., II. és a IV. katonai felmérések térképei, az 1885-ös Habsburg Birodalom kataszteri térképe, az 1955-ös és 1986-os topográfiai térkép, valamint az Urban Atlas 2012-es területhasználati térképe mind kiemelkedő jelentőséggel bírtak Tóváros tájhasználatának változásainak lekövetésében. A jelenkor területhasználatát a Google Earth 2024-es műholdfelvétele alapján készítettem, ami kiválóan biztosította a terület részletes vizsgálatát. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Hadtörténeti Múzeum ilyen szempontból, és írásos források gyűjtésében is fontosak voltak az összefüggések megértése szempontjából.

A tervezési léptékem 1:30000 arányú a legtöbb térképemnél, így lehetővé teszi a részletes elemzést és pontos térképi reprezentációt, bár itt nem feltétlen település szintű elemzésről van szó. A területhasználati változást bemutató tervlapon, illetve a lakóterület méretének a változását bemutató tervlapon 1:80000-as léptéket használtam, mivel itt nem a kisebb információk leolvasása a cél, hanem az általános, mindent felölelő áttekintés a nyolc térkép között, amin így jól látható, hogyan terjeszkedik egy adott területhasználat, vagy váltják fel azok egymást egyik vizsgált időszakról a másikra.

4.1. Történeti térképek elemzése jellemző területhasználatok lehatárolásával

Itt a különböző területhasználati kategóriákat szántóterület, gyepterület, lakóterület, ipar- és szolgáltatóterület, kertterület, szőlőterület, erdőterület, vízfelület, nádas, ártér, laktanya, edzőtábor, temető, angolkert és pezsgőgyár területekre szűkítettem. Az itt felsoroltak közül a laktanya, az edzőtábor, az angolkert és a pezsgőgyár kitűnik, ezeket uradalmi eredetű jelentőségük miatt vizsgáltam, illetve a másik esetben pedig a területhasználatok feltűnő átalakulása miatt.

1. táblázat Felhasznált térképek, készítésük ideje, léptéke és forrása

Térkép	Készült	Lépték	Forrás
Magyarország (1782-1785) - Első Katonai Felmérés	1783	1:28800	Arcanum Adatbázis Kft.
Magyar Királyság - Második Katonai Felmérés (1819-1869)	1840	1:28800	Arcanum Adatbázis Kft.
Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (19. század)	1885	1:2880	Arcanum Adatbázis Kft.
Magyarország Katonai Felmérése (1941)	1941	1:25000	Arcanum Adatbázis Kft.
Topográfiai térkép	1955	1:50000	geoshop.hu
Topográfiai térkép	1986	1:50000	geoshop.hu
Urban Atlas területhasználati térképe	2012	1:30000	Urban Atlas
Google Earth műholdfelvétel	2024	1:30000	Google Earth

4.1.1. Stabilitásvizsgálat és a stabil és nem stabil területhasználatok összevetése az Esterházy örökség kiemelt területeivel és természetvédelmi területekkel

A következő lépésben átnéztem az összes felmért időszakom térképét, és megkerestem azokat a lehatárolható kiterjedésű foltokat, amelyek egy adott területhasználaton belül stabilnak, vagyis állandónak mondhatók. Ezt olyan szempontból értékeltem, hogy ha egy területhasználat a jelenkorban, és azon kívül még legalább négy térképen állandónak mondható, azt stabilnak jelöltem. Külön foglalkozom a volt Esterházy uradalmi eredetű területek stabilitásával és tájváltozásával, mivel meglátásom szerint érdemes külön vizsgálni ezeket a területeket, melyeknek a sorsát a történelem szeszélyes időszakai határozták meg az uradalmi idők elmúltával.

2. táblázat Területhasználatok típusai és az uradalmi örökségi elemek (zölddel jelölve)

Területhasználatok	
Gyep	Kert
Lakóterület	Edzőtábor
Ártér	Laktanya
Szántó	Bánya
Temető	Ipar, szolgáltató
Vízfelület	Lőtér
Nádas	Angolkert
Szőlő	Pezsgőgyár
Erdő	

Ezek után a foltokat, melyek az adott módszer szerint létrejöttek, területhasználat szerint szinkódoltam, és összevettem azon helyekkel, amelyek védettségi oltalom alatt állnak. Itt az Országos Ökológiai Hálózat kategóriáit vettem figyelembe, vagyis a magterületet, a puffterületet és az ökológiai folyosót. Az így kapott eredményeket térképen ábrázoltam, és ezeknek az összefüggéseknek az ok-okozati következtetéseit a nyolcadik, azaz a „Védett területek és a stabilitás kapcsolata” fejezetben taglaltam. A védett területek vonatkozásban megvizsgáltam, hogy mely területeken vannak műemlékvédelmi oltalom alatt álló területek, illetve régészeti lelőhelyek, melynek megjelenítését egy potenciális vegetáció térképen ábrázoltam.

4.1.2. Történeti utak elemzése

Végezetül az utak elemzésére tértem rá, és itt ismét a QGIS volt legnagyobb segítségemre. Vonalas elemként feltérképeztem minden időszakon az úthálózatot, így megkaptam azokat az utakat, amik a mai napig fennmaradtak. Itt következtetéseket tettem arról, mi végből maradhatott fenn a majdnem 250 éves fejlődés alatt.

5. Eredmények

5.1. Tata-Tóváros területhasználat változása a történelmi térképek és térbeli adatok függvényében

Bár az elemzésem történelmileg egészen az ember első megtelepedése óta vizsgálja a területet, csak a 18. század végén, 1783-ban készült el az első térkép, névlegesen az első katonai felmérés, amely a táj területhasználatait és útjait ábrázolja, így ebben a fejezetben csak ettől az időtől taglalom ezeknek a változásait és a történelmi események összefüggéseit. Ebben az időszakban már a Tata-gesztesi uradalom része volt a terület majdnem 60 éve, így a térképen is megfigyelhető az uradalmi eredetű, tájalakító folyamatok. Már létezett az Öreg-tó, illetve a Cseke-tó, melyet a vízrendezési munkálatoknak köszönhetünk, és az Angolkert is, ami ugyancsak az Esterházy család kezdeményezése miatt jöhetett létre. A gyepterületek és a szántók kiterjedése azért ölt ekkora mértéket, mivel ezeken a területeken az uradalmi idők előtt nagyrészt mocsarak, vizes területek voltak, viszont lecsapolták ezeket. Megfigyelhető, hogy a beépített területek mellett még jelentős területet fedtek le a kertterületek a településmag közelében is.

A második katonai felmérésre, ami ezen a területen 1840-re lett kész, már részletesebb település-struktúrát láthatunk. Nőtt a mezőgazdasági területek nagysága, egyenesen arányosan a lakóterületekkel is. Ez egyrészt azt mutatja, hogy nőtt a város népessége, így nagyobb területen van szükség a termesztésre, másrészt, hogy fellendült a mezőgazdaság. A természetes szaporulat mellett főként a telepítő folyamatok játszottak ebben nagy szerepet. A területen fellelhetők már kisparcellás gyepek és szántóterületek, ez a kisbirtokosok jelenlétére ad okot következtetni. Ekkor a lakosság majdnem kétharmada katolikusként vallotta magát a területen, és 90%-a ezen kívül magyarnak. 1848-ban Tatán 12581 lelket számoltak. A mezőgazdaságban a meghatározó növényt a búza jelentette, viszont jelentősen folyt gyümölcs, illetve szőlőtermesztés is. Erre bizonyítékkul 1847-ben létrejött a „tatai gyümölcsmívelő társulat” Esterházy Miklós tiszteletére. Búzán kívül lóherét és lucernát is nagyszámban vetettek, mivel az időben divatos volt a lótenyésztés Bábolna hatására a nagybirtokokon (Prohászka, 2004). A lakóterületeket tekintve megfigyelhető a nyugat és kelet felé való terjeszkedés, amely egybecseng az akkor fontosnak mondható út irányával is. Tóváros összképét így írta le egy ott járó: „...Tóváros utcái sokkal rendesebbek, szélesebbek, házai mondhatni általában csinosak, kivált Bajnak és Szőlősnak menő piacz-utcáján; egyéb utcáin különösen szép tekintetet kölcsönöz az egésznek, hogy a házak általában csaknem mind tűzfalra s egy Ízléssel építvék, melly tekintetet a számos kézművesi czimerek is felette emelnek. Általában Tata városa csínját s

élénkségét tekintve, ha a dunai mozgalmat s a vár nagyszerűségét elgondoljuk, Komáromnak utána nem áll, hanem tisztaságra azt meghaladván... ” (Magda, 1819).

A következő térképem az 1885-ös állapotot mutatja be, amin a legszembetűnőbb változás az Akasztó-domb mai formájának kialakulása, illetve az, hogy megnövekedtek a szántóterületek a lehatárolásom északi részén, illetve a délin eltűntek egyes foltok. A város határain az 1880-as évekig a háromnyomásos gazdálkodás érvényesült, ennek megszűnésének következménye lehet ezeknek az átrendeződése. Elterjedtek a kapásnövények, főként a burgonya, kukorica, és a cukorrépa. Az Akasztódomb fejlődését feltehetőleg a szőlő és gyümölcstermesztés fellendülése okozta, melyek ekkor nagy szerepet töltöttek be a termelési ágak között. A városban egyre jobban terjedtek az ipar-tevékenységek, létezett a városban, kályhagyár, bőrgyár, szőnyeggyár, pezsgőgyár, szappangyár, szeszgyár, amellettt kékfestő üzem is. Ennek tanúbizonyságul fellelhetők a felmérésen már iparterületek is, bár még csak kezdetleges mennyiségben. A városiasodás egyik legszembetűnőbb jele, hogy új utcák jöttek létre a területen, ezt a folyamatot 1882 és 1913 közé tehetjük. A város közlekedése nem csak az új utakkal fejlődött, hanem 1883-ban elkezdődött a Budapest-Bicske-Galla-Tata-Győr vasútvonal kiépítése. Ennek Tatai szakaszát már láthatjuk ezen a térképen (INT-04).

Tóváros kiterjedése nagyot változott a századfordulót követő években. A lakóterület nagysága 1941-re majdhogynem megháromszorozódott. Ebben az évben összesen 12 328 lelket számoltak a városban. Ez annak volt köszönhető, hogy Tóvárosban 272 iparos működött a harmincas években, és az itt foglalkoztatottak családtagjaikkal együtt a lakosság 20%-át tették ki. A társadalom fejlettségére az is utal, hogy ezekben az években több tucat egyesület és egyesület jött létre a térségben. Már korábban említett 1938-as egyesülés ezen a felmérésen már végbement, tehát Tóváros itt már közigazgatásilag Tatához tartozott. Az egyesítést követően, szükség volt arra is, hogy Tatát és Tóvárost ne csak elméletben, hanem gyakorlatban is egyesítsék, és erre az összeépítésre meg is születtek a tervek (INT-05). A IV. Katonai Felmérésen már strukturáltabb képet kapunk, így eredményesebben elemezhetjük többek között az Akasztódomb területét is, ahol így elkülönültek a szőlő- és kertterületek (INT-04).

A következő felmérés az 1955-ös topográfiai térkép, ahol szintén nagy változásnak lehetünk szemtanúi. A második világháború után a városnak is vissza kellett épülnie, viszont kevesebb kárt szenvedett, mint Magyarország sok része. A veszteség aligha érte el a város 13%-át. Az élet normalizálódását követően célul tűzték ki, hogy a város legyen a megye székhelye, viszont végül Tatabánya kapta a címet. A terület azért sokat köszönhetett ennek az időszaknak, mivel ezután sem állt meg a város rohamos fejlődése. 1946-ban az olimpiai edzőtábor építését is

megkezdtek, ami a térképen már teljes formájában fellelhető. A további kardinális területhasználati változást a laktanya felbukkanása jelentette, amit feltehetőleg az 1950-es évek első felében hozhattak létre, mivel az ott álló, frissen felújított kupolaépület 1952-ben épült meg (INT-06). Tata megkapta városi címét 1954-ben.

1970-es években egy építkezési sorozat következtében teljesen elbontották a volt Tóváros főterét, és a kor stílusához megfelelő új képet kapott, így elvesztve az eredeti arculatát. Ekkor hozták létre a négysávós autótutat, ami összeköti a két városrészt egymással, így az 1986-os topográfiai felmérésen ezek már megfigyelhetők. Létrejött a mai Agostyáni, illetve a Szomódi úti ipartelep mely arról tanúskodik, hogy a szocializmus alatt is fejlődött az ipar Tóváros településrészen (INT-05).

5.2. Tóváros tájhasználatának stabilitás vizsgálata

Stabilitás vizsgálatom során, arra voltam kíváncsi, melyek azok a területek, amelyek „örök” módon, vagy nagyon hosszú ideje maradtak fent a vizsgált évszázadok alatt, és napjainkban is fellelhetők. Itt nem az összes vizsgált területhasználatot néztem, csak azokat, amik kiterjedés szempontjából jelentősek, vagy szembetűnő volt az évek alatt a terület használatának fennmaradása. Ezek a szántóterületek, gyepterületek, erdőfoltok, lakóterületek, kertterületek, erdőterületek, vízfelületek és iparterületek.

5.2.1. Erdőterületek

A tartósan megmaradt erdőfoltok az Öreg-tó délkeleti részén található Tófarok térségben helyezkednek el. Ezek az 1955-ös Topográfiai térkép idejétől egy állandó területhasználatot mutatnak. Jelenleg ezen a területen rekreációs célú létesítmények, lakóterületek, valamint túraútvonal is található. Nevezetesen az Esély Budapest Alapítvány Ifjúsági Tábor és a Boglárka Apartmanpark. Tóváros ezen része, az Országos Ökológiai Hálózat része, azon belül a beépítetlen területeken magterület, a másik részén, amin van beépítettség is, viszont jelenleg nagyrészt erdő, ökológiai folyosó húzódik. Ennek nagy jelentősége van az ökoszisztéma fenntartásában, mivel ezeken a folyosókon tudnak terjedni fajok, amelyeket más esetben elválasztana az emberi tevékenység kiterjedése.

5.2.2. Szántóterületek

Annak ellenére, hogy a szántóterületek általában majdnem minden esetben egy területhasználat arányának vizsgálata során a legnagyobb kiterjedésben vannak jelen, nehéz volt olyan területet találnom, ami az évek alatt nem veszítette el ezt a szerepét, és könnyen lehatárolható mint stabil területhasználat. Tóváros volt közigazgatási határa, vagyis az általam lehatárolt terület mára

többnyire beépített, így egy olyan nagyobb szántóterületet határoltam le vizsgálatom alapján, ami mind a nyolc időszakban jelen volt. Ez a lehatárolt stabil tartomány a Réti malmi-rét Természetvédelmi Terület alatt helyezkedik el. A másik ilyen szántóterület egy kisebb parcellás tartomány az Akasztódombon, azon belül is a Zsellér-dűlőnél. Ennek a létezését 1955-ös Topográfiai térkép felmérése óta mondhatjuk folyamatosnak.

5.2.3. Lakóterületek

A lakóterület kiterjedése minden vizsgált időszakot tekintve egyre csak növekedett, viszont mivel én csak azokat a területeket jelöltem stabilnak, ami legalább öt térképen kivehető, így csak az a lakóterületi rész kapta meg ezt a jelzőt, ami beleesik ebbe a kritériumba. Az egyik ilyen folt az majdnem, hogy az első katonai felmérés lakóterületi kiterjedését fedi le. Jelenleg is ez feltehetőleg a legforgalmasabb része Tata Tóvárosnak. Megfigyelhető a város struktúrájának alakulásában, hogy a kertterületek az Akasztódomb térségében és a Tófarok melletti részen is beépült. Ez egy gyakori jelenség a lakóterületek általános terjedésében, mivel így nem kell nagy tájformáló intézkedéseket végrehajtani, illetve az idő múlásával csökkent az igény a kertek fenntartására, viszont nőtt a népességszám, magyarul megváltoztak az igények, és aszerint, változtatták a területhasználatokat. A terjedési irányban megfigyelhető a lakóterületek vasúthálózattal megegyező iránya. A Győr-Budapest vasútvonal kiépülése a városban 1883-ban kezdődött el, így az 1885-ös Habsburg Birodalom kataszteri felmérésén már megfigyelhető a jelenléte. Tóvárosban két megállóhely van, Tóvároskert és Tata vasútállomás. Mindkét megállóhely megépítése után megfigyelhető a lakóterületek ott kisebb foltban megjelenése, amelyek később összefolytak az addig meglévő lakóterületi részekkel. Tóvároskert közvetlen szomszédságában kialakult a kertváros, a „nagyállomás” esetében pedig az újhegyi városrész.

5.2.6. Vízfelületek

Állandó vízfelületként a Cseke-tó belső részét tudtam lehatárolni, mivel csak az rész volt állandó vízborítottságú. Ennek két oka lehet. Az első, hogy az évek alatt bekövetkezett vízrendezési munkálatok következtében változott a tó partjának elhelyezkedése, és ezzel a tó kiterjedése. A második eshetőséggént azt tartom lehetségesnek, hogy a tó ábrázolása nem lehetséges nagy pontossággal a georeferálási eltérések miatt, így nem valós változás történt a tó kiterjedésében. Bármelyik is az igaz, a tó jelenléte az egyetlen stabil vízfelület a területen, ami lehatárolható poligonos eszközzel. Vonalas elemként az Által-ér is állandó mind a nyolc területhasználati korszakomban, hiszen annak szabályozása az uradalmi idők kezdetén következett be és azóta nem történt rajta nagyobb változtatás, ami változtatna a folyás helyzetén, mint például a meanderezés visszaállítása.

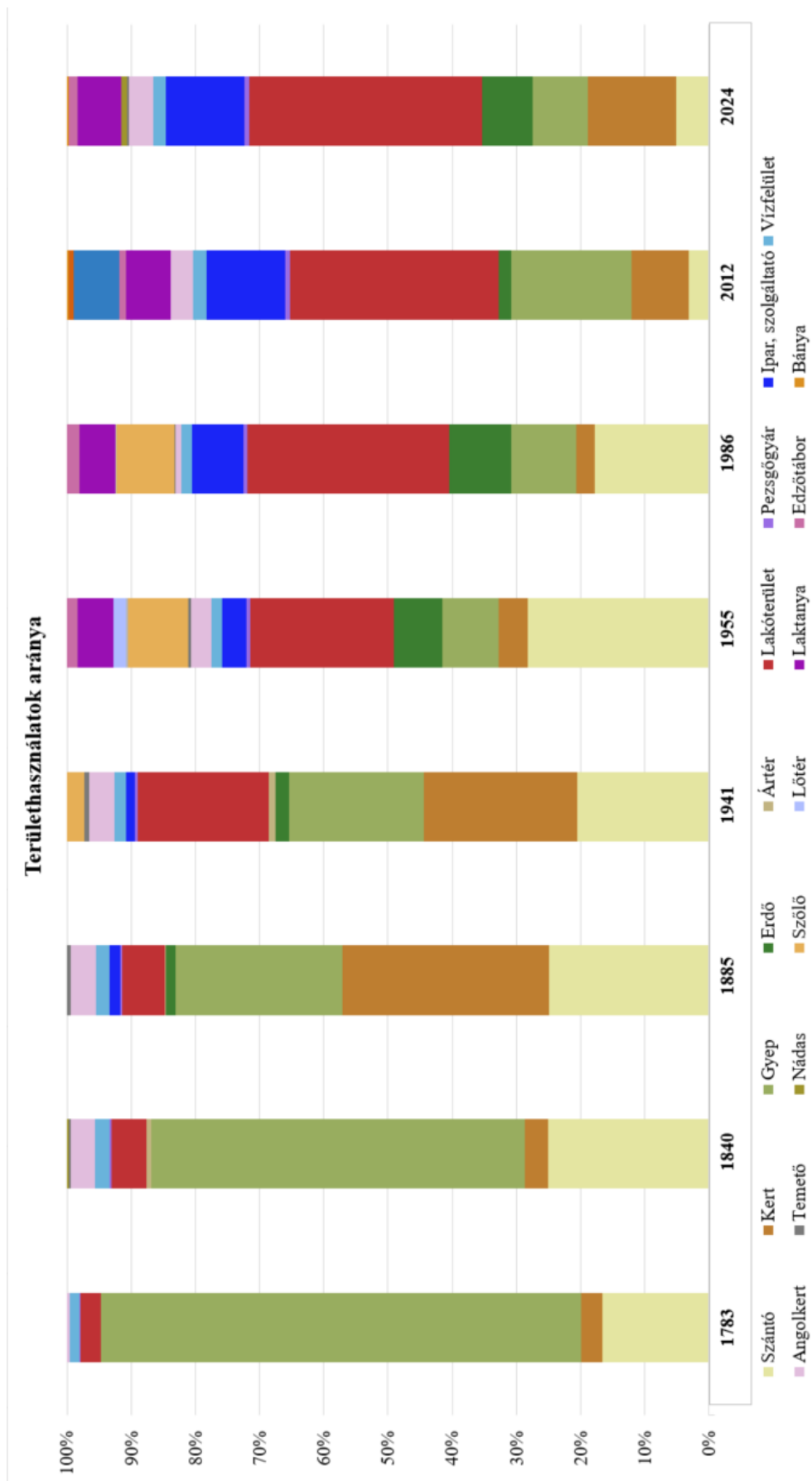
5.2.7. Iparterületek

Tóváros jelentős iparterületekkel rendelkezett egészen az 1955-ös Topográfiai térkép ideje óta, de már a 1885-ös Habsburg Kataszteri térképen is megfigyelhető az egykori téglagyár tervezett helye. Erre ad tanúbizonyságot a következő írás: *Gróf Esterházy Ferencz gőztéglagyára Tatán. Alapította gróf Esterházy Miklós 1886-ban. A gyár épülettéglát és tetőcserepet állít elő; különlegessége a különféle tornyolt cserép. A gyár területe 180.000 m², s áll öt körkemenczéből, két közönséges kemenczéből és 55 különféle üzemépületből. Hajtóerő két gőzgép, az egyik 120, a másik 20 lóerőre. A munkások száma 450, ezekből mintegy 80 nő. Az évi termelési képesség 20 millió darab. Kiviteli piac Ausztria, hazai piac az egész ország. A gyár igazgatója Kuglmayr Ede.* (Hegyeshalmi Fischer, 1907).

Ennek egy része jelenleg is iparterületként funkcionál, de miután elbontották a volt téglagyár épületeit, ezek a területek egy része új fejlesztésre várnak a mai napig. Annak szomszédságában alakult ki egy komplex iparterület, ami már az 1986-os Topográfiai térkép korszakában is létezett. Az iparterületek nagyban befolyásolták a Tatán áthaladó vasútvonal kiépítésének a városon belüli vonalát, mivel mindkét Tóvárosi megállóhely egy ipari terület közvetlen szomszédságában van. A Tóvároskert megállóhely az egykori téglagyár mellé épült, illetve a tatai vasútállomás pedig egy homokbánya mellé. Ennek a jelenségnek a szállítmányozás megkönnyítésében lehetett nagy jelentősége.

6. ábra Gróf Esterházy Ferencz egykori gőztégldgyára Tatán. (Forrás: Arcanum)

7. ábra Diagram a területhasználatok változásának arányáról (Saját szerkesztés)

5.2.8. Történeti utak stabilitás vizsgálata

A vizsgált területen a területhasználatok változásán kívül szembevetendő az egyes utak, illetve úthálózat fennmaradásának stabilitása is. Ezt a jelenséget olyan módon vizsgáltam, hogy megfigyeltem, melyek azok az utak, amik már az első katonai felmérés során, tehát 1783-ban is léteztek. Ezek után a régi és a mai Tóvárosi úthálózat állapotát összevetettem. Az elemzésem eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy a vizsgált területemen öt olyan út, illetve utca található, amelyek megfelelnek ezeknek a feltételeknek, illetve jelentős szerepet játszottak a helyi közlekedésben. Tata és Tóváros településmagja már az 1800-as évekre a piac körül összpontosult, hasonlóan sok más város történelméhez. A korai térképes forrásokon megfigyelhető, hogy az utcákat csak nagyobb léptékben jelölték, melyek általában a városból kivezető utak voltak. Ezek a mai állapottal megegyezően hagyták el a város területét. Így lehetséges az, hogy a megfigyelésemnek köszönhető öt út olyan útvonalak, melyek többségében kivezetnek, vagy a korábbi formájukban kivezettek egykor a városból, és haladtak egy másik település felé, összekötve Tóváros közlekedését és kereskedelmét más városokkal (Lakatos, 2011).

Ady Endre utca

A mai Ady Endre utca az Országgyűlés tértől indulva egészen a Baji úti elágazásig húzódik, ahol a Vértesszőlősi út csatlakozik be, így Tóváros egyik központi utcáját képezi. A 18. század közepén Öregh Ucza volt az elnevezése, melynek jelentése nagy vagy terjedelmes lehetett. 1850-ben Fő Uttza, majd 1853-ra a Budai út nevet kapta. 1864-ben visszakapta a Fő utsza nevet, mivel „*a város közepén áll*” majd még abban az évben újra Budai utsza lett a neve, miután az egykori budai útig húzódott. Ezt 1889-ben Budai útra javították, majd hat évvel később 1895-ben „*Tóváros képviselő testülete a tóvárosi eddigi úgynevezett fő és budai utcát, a kapucinusok zárdájától a szőlősi utig Esterházy utcának nevezte el.*” 1905-ben újra megkapta a Budai utcza nevet, 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején Petőfi utca, később 1930-ban újra Esterházy. A végső elnevezést 1946 óta viseli, nagy költőnkre, Ady Endrére (1877-1919) emlékezve (Lakatos, 2011).

Agostyáni út

A nevéből fakadóan az Agostyáni út egy irányjelölő út, mely Agostyán felé vezet, mely Tata közigazgatási területéhez tartozik 1985 óta, viszont Tóvárostól kissé távolabb, északkeletre található. Az „út” elnevezés eredetileg a városból kivezető országutat jelölte, míg az „utca” kifejezés a városon belüli szakaszt jelentette, mely a külterületi út városközpont felé való folytatásaként szolgált. Az első katonai felmérés idejében az Uj Ucza nevet kapta, majd 1809-

től kis megszakításokkal az Agostyáni elnevezést viselte napjainkig, kissé eltérő változatokban. 1850-ben Agoscsányi Uttza, 1864-ben Agostyáni utsza, majd 1905-ben Agostyáni utcza. A rendhagyó változtatást a Tanácsköztársaság kora hozta, amikor is az Ady Endre utca nevet kapta. Ezt a nevet 21 évig viselte, miután visszakapta az Agostyáni ucca nevet 1930-ban. 1945-től Agostyáni-út és Agostyáni-utca, majd elhagyva a kötőjelet és a tagoltságot, megkapta az Agostyáni utca elnevezését 1965-ben. A mai elnevezése az *út* utótagot viseli (Lakatos, 2011).

Bacsó Béla utca

A Bacsó Béla utca az Agostyáni útba csatlakozik, és tart attól északnyugatra. A külterületre eső része becsatlakozik az 1-es főútba Almásfüzitő irányába. Sajnos a 18. és 19. századi elnevezéséről nincs információnk, feltehetőleg azért, mivel nem volt a fő közlekedési útvonal része. Ennek ellenére létezett az útvonal már az első katonai felmérés korában is. Első feljegyzett nevét 1930-ban kapta, ami Külső Károly király út volt (egy feljegyzés szerint Külső Károly király ucca). Ezt a nevet IV. Károly (1887-1922) magyar-cseh királyról kapta, aki 1921-ben kétszer próbálta meg visszavenni a trónt, de második alkalommal a Horthy-kormányzat csapatai leverték Budaörsnél IV. Károlyt és az őt támogató alakulatokat, így visszamenekült Tatára az Esterházy-kastélyba, ahol Eszterházy Ferenc gróf vendége volt. Az utca elnevezése a király egykori útvonalára utalhat. 1945-től Külső Károly király-útra, majd végül Bacsó Béla utca névre keresztelték. Bacsó Béla (1891-1920) egy magyar író-újságíró volt, kit a fehérterrortól írt cikkei miatt meggyilkoltak (Lakatos, 2011).

Baji út

Ez az utca szintén irányjelző nevet kapott, mivel ez vezet már a 1783-as térképen is Bajra. Baj község Tóvárostól keletre helyezkedik el. Az utca a Vértesszőlősi út és az Ady Endre utca találkozásánál kezdődik, és egészen a Székely Bertalan utca kereszteződésénél ér véget. Legkorábbi elnevezése 1809-ből származik, ami Bai Ut. Egészen 1945-ig viselte ezt a formát, amikor Baji-útra keresztelték. Végző elnevezését 1965-ben kapta. Az uradalmi területek szempontjából is fontos volt ez az útvonal, mivel a Pezsgőgyár épületét erről az útról lehet megközelíteni évszázadok óta (Lakatos, 2011).

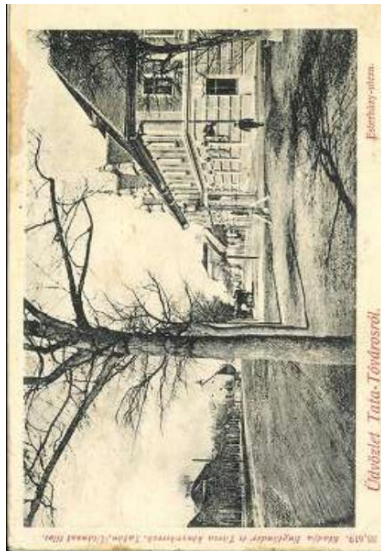
Vértesszőlősi út

A Vértesszőlősi út az 1-es főút városon átvezető szakaszának részét képezi. Nevét arról kapta, hogy azon kelet felé haladva, az első község, ahova eljutunk Vértesszőlős, mely Tata és Tatabánya között helyezkedik el. 1809-ben Szőlősi utza, 1837-ben Szőlősi-út, 1895-ben szőlősi út, majd végül 1945-től Vértesszőlősi út lett a neve (Lakatos, 2011).

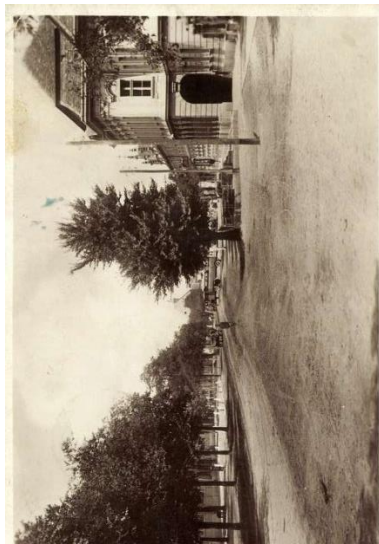
Az utak elemzését követően megfigyeltem azt, hogy bár a nyomvonaluk és városokat összekötő szerepük megmaradt, vannak olyan, az utakat szegélyező épületek is, amik a régi idők arculatát őrizték meg. Ezekről fényképet készítettem, és összevetettem archív fotográfiákkal. Így kaptam pár érdekes összehasonlító képsort, amivel a szakdolgozatom során használt módszereket kívántam színesíteni (7.-15. ábra).

	2024	2012	1986	1955-60	1941	1885	1840	1783
Út neve	Ady Endre utca	Ady Endre utca	Ady Endre utca	Ady Endre utca	Esterházy ucca	Budai utca	Fő Utrza	Öregh Ucca
Út típusa	Főút	Főút	Főút	Főút	-	Kocsiút	II. rendű főút (Chaussée II. Klasse)	Közönséges kocsiút
Út neve	Agostyáni út	Agostyáni út	Agostyáni utca	Agostyáni-utca, Agostyáni-út	Agostyáni ucca	Agostyáni utca	Agoscsányi Utrza	Uj Ucca
Út típusa	Főút	Főút	Főút	Főút	-	Összekötőút (Verbindungs weg)	Nem karbantartott kocsiút (Nicht erhaltene Fahrwege)	Közönséges kocsiút
Út neve	Bacsó Béla utca	Bacsó Béla utca	Bacsó Béla utca	Bacsó Béla utca	Külső Károly király ucca	-	-	-
Út típusa	Főút	Főút	Főút	Főút	-	Kocsiút (Chaussée weg)	Nem karbantartott kocsiút (Nicht erhaltene Fahrwege)	Közönséges kocsiút
Út neve	Baji út	Baji út	Baji út	Baji-út	Bai Ut	Bai Ut	Bai Ut	-
Út típusa	Közút	Közút	Közút	Főút	-	Összekötőút (Verbindungs weg)	Karbantartott kocsiút (Erhaltene landwege)	Közönséges kocsiút
Út neve	Vértesszőlősi út	Vértesszőlősi út	Vértesszőlősi út	Vértesszőlősi út	szőlősi út	Szőlősi-út	Szőlősi-út	-
Út típusa	Főút	Főút	Főút	Főút	-	Kocsiút (Chaussée weg)	II. rendű főút (Chaussée II. Klasse)	Közönséges kocsiút

6. táblázat Főbb utak elnevezése és típus szerinti besorolása 1783-tól napjainkig (Saját szerkesztés)

14. ábra Tata-Tóváros Esterházy utca, XX. század eleje
(Forrás: Hungaricana Képcsarnok)

15. ábra Tata-Tóváros Esterházy utca, 1930. (Forrás: Hungaricana Képcsarnok)

16. ábra Ady Endre utca a Bartók Béla utca torkolatánál, 1978. (Forrás: Hungaricana Képcsarnok)

11. ábra Az Ady Endre utca és a Szarka köz sarka
(Gótyy Anna, 2024. október)

12. ábra Ady Endre utca (Gótyy Anna, 2024. október)

13. ábra Az Ady Endre utca a Bartók Béla utca torkolatánál. (Gótyy Anna, 2024. október)

8. ábra A fotó készítésének pontos helye és iránya, alaptérkép forrása: Google Earth (Saját szerkesztés)

9. ábra A fotó készítésének pontos helye és iránya, alaptérkép forrása: Google Earth (Saját szerkesztés)

10. ábra A fotó készítésének pontos helye és iránya, alaptérkép forrása: Google Earth (Saját szerkesztés)

5.2.9. Uradalmi eredetű területek stabilitás vizsgálata

Az uradalmi eredetű fennmaradt területek Tóváros területén az Angolkert, és a Pezsgőgyár. Az Angolkert területe az elkészülése után 69 hektár volt. Eredetileg rendelkezett karsztvíz-forrásokkal, viszont a Tatabányai szénbányák művelésének hatására 1960-ra teljesen elapadtak ezek a vizek. Valódi pompáját pedig ezek a források és a különböző vízrajzi elemek adták. Ezt bizonyítva írt erről Robert Townson angol utazó 1797-ben: *„Ez a kis hely, amely az Esterházy család tulajdonában van, megérdemli, hogy az ember néhány mérföldet tegyen azért, hogy megtekintse. A gróf kertjei csodálatosak. Legszebb díszeit alkotják a nagyszámú élő vízü források, amelyek ebben az országban igen ritkák. Felhasználásuk nem kihívó módon történt, hanem tavakat és csatornákat alakítottak ki, amelyek mellett szomorúfüzek nőnek, az áttetsző vízü patakok pedig arra készítetnek, hogy pihenjünk és a vizeket körülvevő hűvös és zöld pázsiton meditáljunk. Szívesen töltene itt az ember kellemes percek egy szép barátnővel. A francia-kertek inkább nagyszámú és zajos társaságokhoz illenek.”* Az 1784 és 1785 között létrejött terven már megjelent a ma is fennmaradt Kertlak tervrajza. A kert egy jelképévé is váló épület 1783. október 11. napján kapta meg az alapkövét. A Kertlakot úgy tervezték, hogy illeszkedjen a természetbe, ami körülötte foglalja el a teret. A kert másik meghatározó eleme a már sajnos elpusztult mediterrán növénygyűjtemény otthonául szolgáló üvegház volt, melyet 1788-tól egészen 1794-ig építettek, csinosítottak. Ennek utódja lett a Pálmaház, vagyis Kioszk. A török mecset, ami nyolcszög-alaprajzú, vakolatlan, durva tufakő-homlokfelülettel, csúcsíves nyílásokkal, süllyesztett díszítésekkel kimunkált objektuma végső formáját a 19. század közepére kapta meg, habár már 1797-ban tesznek említést „Török kéjlak” építéséről, de az lehetett a Csákvári Török házra való utalás is (P. Tóth, 2004).

A fordulópont az Angolkert területének változásában az 1947-es év hozta el, amikor is a Kommunista Párt vezetői kiadták, hogy mindenképp szükségeltetik egy edzőtábor, ami vidéken található, hogy az 1948-as, a II. Világháborút követően az első Olimpiára fel tudjanak készülni a sportolók. Megtekintettek területeket a Mátrában, a Mecsekben és a Balatonnál is, de az Angolkert több száz éves területére esett a választásuk, így tehát 1948-ra megépült az edzőtábor. Az Olimpiában részt vett sportolók sikerességén felbuzdulva, szükségesnek látták a további fejlesztések végrehajtását is, ezért 1951-ben tovább építették azt (INT-01).

18. ábra Farkas Mihály, Rákosi Mátyás és Hegyi Gyula sportolók között. Farkas mögött két olimpiai bajnok, Gerevich Aladár kardvívó és Németh Imre kalapácsvető. 1952-ben (Forrás: Horváth Lajos)

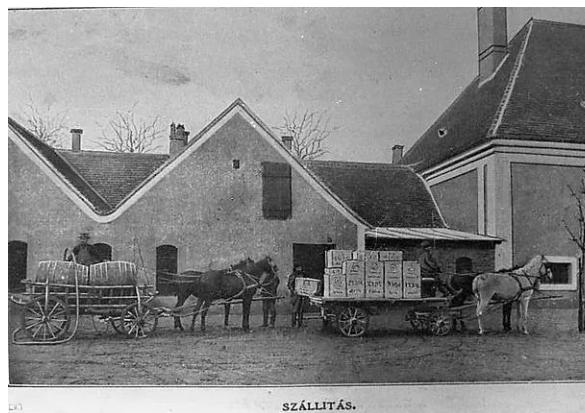
19. ábra Labdarúgók az edzőtábor főépülete előtt 1954-ben
(Forrás:Faragó György)

28

állapota jelentősen leromlott a szocializmus és az azt követő idők alatt. Napjainkban a gyár újra működik, egy korábban a borászattal foglalkozó család megvásárolta a területet, és újrateremtették itt a régi idők termelését.

20. ábra A Cseke-tó, az Angolkert és a Pezsgőgyár a Harmadik Katonai Felmérésen (Forrás: Arcanum Adatbázis Kft.-Habsburg Birodalom (1869-1887) - Harmadik Katonai Felmérés)

21. ábra A pezsgőgyár épülete a 20. században (Forrás: pezsgogyar.com)

5.3. Védett területek és a stabilitás kapcsolata

A védettségeket számos védettségi kategória alapján vizsgáltam. Először is az Országos Ökológiai Hálózat övezetei alapján, vagyis a magterület, a pufferterület és az ökológiai folyosó. Ezek után megfigyeltem, melyek azok a helyi jelentőségű természetvédelmi területek, amik a lehatárolásomon belül esnek. Végül ilyen szempontból megvizsgáltam az Ex-lege védett lápokot, illetve a műemlékvédelmi oltalom alatt álló elemeket és a régészeti lelőhelyeket is, a potenciális vegetáció valamint a domborzat figyelembevételével.

Ökológiai Hálózat övezeteinek jogszabályi meghatározása a következő:

„Ökológiai hálózat magterületének övezete: az OTrT-ben megállapított, kiemelt térségi és megyei területrendezési tervben alkalmazott övezet, amelybe olyan természetes vagy természetközeli élőhelyek tartoznak, amelyek az adott területre jellemző természetes élővilág fennmaradását és életkörülményeit hosszú távon biztosítani képesek, és több védett vagy közösségi jelentőségű fajnak adnak otthont;

Ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezete: az OTrT-ben megállapított, kiemelt térségi és megyei területrendezési tervben alkalmazott övezet, amelybe olyan területek – többnyire lineáris kiterjedésű, folytonos vagy megszakított élőhelyek, élőhelysávok, élőhelymozaikok, élőhelytöredékek, élőhelyláncolatok – tartoznak, amelyek döntő részben természetes eredetűek,

és amelyek alkalmasak az ökológiai hálózathoz tartozó egyéb élőhelyek – magterületek, puffterületek – közötti biológiai kapcsolatok biztosítására;

Ökológiai hálózat puffterületének övezete: az OTrT-ben megállapított, kiemelt térségi és megyei területrendezési tervben alkalmazott övezet, amelybe olyan rendeltetésű területek tartoznak, amelyek megakadályozzák vagy mérséklék azon tevékenységek negatív hatását, amelyek a magterületek és az ökológiai folyosók állapotát kedvezőtlenül befolyásolhatják vagy rendeltetésükkel ellentétesek.” (INT-02)

Ezek közül mindhárom kategóriával találkozunk a területen, ami jól mutatja, hogy egy értékes területtel foglalkozunk. A leírásból és a térképeken is jól látszik, hogy azokon a területeken alakult ki magterület, ökológiai folyosó vagy puffterület, amiknek a stabilitása nagy. Minden olyan állandó gyeperdőterület, amit lehatároltam és vizsgáltam a szakdolgozatom során, valamelyik OÖH védettség alatt áll.

A Réti Malmi-rét a Szomódi gyepekhez tartozik, amelyek Natura 2000 oltalom alatt állnak 2004 óta. A védett terület teljes kiterjedése összesen 295 hektár (INT-07). Lehatárolásunkban csak a Ferencmajori halastavak melletti, Mikoviny-árokktól keletre húzódó patak közötti terület esik bele. Egyéb védettségi kategóriába esik a Réti Malmi-rét területe, ami önmagában ex-lege védett természeti terület a maga 93,59 hektár kiterjedésével (INT-08).

Tatai Fényes-patak menti rétek összesen 135 hektár kiterjedéssel bírnak, melyek 1992 óta állnak helyi jelentőségű természetvédelmi oltalom alatt, és a Duna-Ipoly Nemzeti Park részét képezik (INT-09). Elhelyezkedése a vizsgált területem északnyugati részén található. A terület a fokozottan védett nagy aggófű (*Senecio umbrosus*) élőhelyét hivatott megőrizni. Ez a faj Magyarország flórájának a legritkábban fellelhető növényei közé tartozik, Tatán kívül csak Lesenceistvádnál található meg (INT-10).

Az Angolkert helyi jelentőségű természetvédelmi terület 1955 óta. Teljes kiterjedése 70,4193 hektár. ÁNÉR kategóriát tekintve park besorolás alatt áll, illetve történelmi kertként tartjuk számon. Védettségét kora, történelmi jelentősége, idős fái és a Cseke-tó adja. Magyarországon először itt telepítettek szomorú fűzket (*Salix alba*) a kert kialakítása során (INT-11).

A Fényes-fürdő Természetvédelmi Terület teljes kiterjedése összesen 26,3643 hektár. Besorolása helyi jelentőségű természetvédelmi terület, és az itt megtalálható Fényes források pedig ex-lege védett láp oltalom alatt áll. A helyi jelentőségű védett besorolást 1977-ben kapta. A legjobban védendő részek kerítéssel vannak elkerítve, illetve a láperdők is

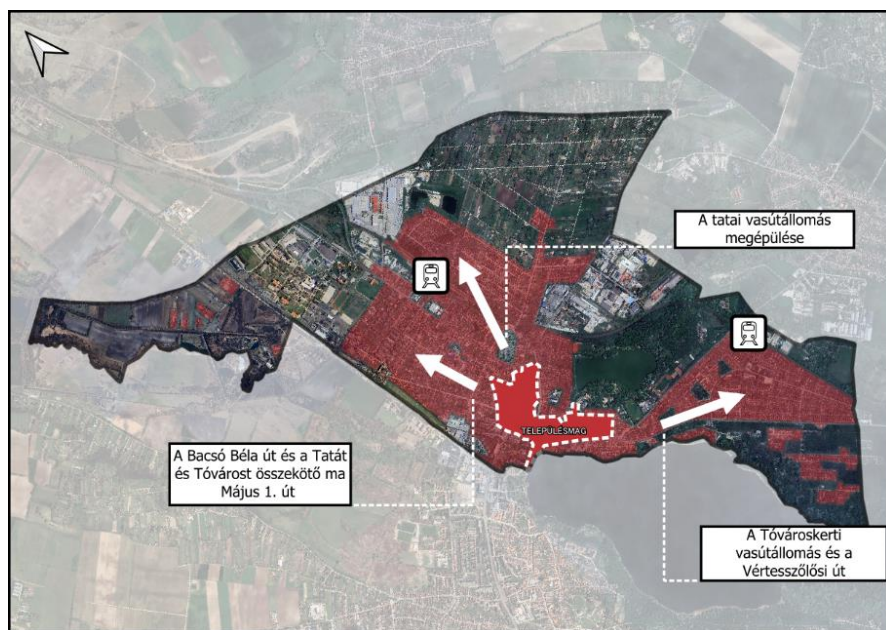
megközelíthetetlenek. A 20. században az egyik legjelentősebb karsztforrás-csoportnak tartották számon, viszont a Tatabányán folyó bányászati munkáknak következményeképp elapadtak a források. A bányászati munkák megszűnésével 2001-ben újra fakadtak ezek a források. Hőmérsékletük télen és nyáron is 21-22 fok. Öt forrástó környezetében homoki láprétek is megtalálhatók. A források egyre jobb vízhozamával megjelentek, és folyamatosan jelennek meg olyan növényfajok, melyek egykor teljesen eltűntek. Ilyen például a nagy aggófű (*Senecio umbrosus*) (INT-12).

Műemlékvédelmi oltalom alatt álló elem összesen 30 darab van a vizsgált területen. 15 db lakóház, amiből egy a volt kapucinus rendház. Négy egykori malom, a Berta-malom, Jenő-malom, Miklós-malom és a Nepomucenus-malom. Három szakrális elem, a Török mecset, a Kapucinus templom és az Almási úti temető keresztje. További elemek az Angolkerthez vezető úton lévő két griffet formázó kőszobor, maga a Kertilak, a Pezsgőgyár, a Vaszary-villa kertje és a Kristály Szálloda. Ezeket, a mára védett elemeket nagyrészt az Esterházy család tevékenységeinek köszönhetjük. A Miklós és a Nepomucenus-malmot Fellner Jakab tervezte a 18. században gróf Esterházy József kérésére (INT-13). Az Angolkerthez tartozó elemek is nekik köszönhetők, a török mecset kivételével. A két kőből faragott griffet Esterházy Ferenc megbízására készítette el Schwaiger Antal 1801-ben (P. Tóth, 2004). A Kertilakot Grossmann József 1784-ben alkotta meg (Sylvester, 2004). Végül a pezsgőgyár, amit szintén Fellner tervezett meg 1722-ben (P. Tóth, 2004).

Régészet lelőhely hat darab található Tóváros területén. Kettő az Akasztó-dombi részen, olyan területeken, amik magántulajdonban vannak jelenleg. Egy a Réti malmi-rét területén, illetve ahhoz nagyon közel, a Mikoviny-árok túloldalán található szántóterületen. Egy az Angolkert területén, és egy a Tófarok városrészhez közel, a Fáklya utca szomszédságában található.

Összefoglalás

Szakedolgozatom készítése során több szempontból megvizsgáltam Tóváros fejlődését, így négy főbb következtetést is le tudtam vonni az elemzéseim után. Az Esterházy családnak köszönhető területeknél, illetve az ő hatásukra létrejött elemek tekintetében általánosan elmondható, hogy nagy jelentőséggel bírnak a település arculatában napjainkban is. Ezek az elemek átvészelték az uradalmi időköt követő viszontagságokat és a háborúk korát is. Megmaradásukat annak is köszönhetjük, hogy mindet mára oltalom alá is helyezték, így a város védi a letűnt idők emlékeit. A katonai, illetve topográfiai térképek elemzését követően azt a következtetést vontam le, hogy a város egy tipikus városiasodási folyamaton ment keresztül. A lakóterületek az ipari területekkel együtt növekedtek, és ezzel fordítottan arányosan csökkentek a gyep-, kert-, erdő-, illetve szántóterületek a lehatárolásomon (22. ábra). A lakóterületek terjedésének irányát nagyban befolyásolta a vasút 1883-as kiépülése, így jöttek létre az újabb kertvárosias lakóterületek Tóvároson belül (21. ábra). A területhasználat stabilitását vizsgálva általánosan kijelenthető, hogy azok az értékes területek mondhatók stabilnak Tóváros kevésbé beépített részein, amik mára számos oltalom alatt állnak. Végül a történeti utak elemzése során megállapítottam, hogy bár a vizsgálatom részét képező utak típusa, és számos részen a kinézete is megváltozott, a nyomvonaluk és az utakat szegélyező épített elemek eredeti kinézetét igyekeztek megőrizni, ezzel is segítve a város történeti arculatát. Bízom benne, hogy kutatásommal hozzájárulok ahhoz, hogy a városrész fejlődési folyamatai és hagyatéka közötti

kapcsolatot jobban megértsék, és így a későbbi fejlesztések során is figyelembe vegyék a letűnt idők tiszteletét. Az egyes elemek megőrzése és oltalom alá helyezése nemcsak Tóváros múltjának, hanem jövőbeli értékeinek is záloga.

22. ábra A lakóterület terjedési irányának potenciális okai (Saját ábra, alaptérkép forrása: Google Earth)

Irodalomjegyzék

Csorba Péter (2021): *Magyarország kistájai*, Meridián Táj- és Környezetföldrajzi Alapítvány Debrecen

Eszterházy J. (1901): *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása*. Atheneum R. Társulat, Budapest

Fatuska J. (2008): *Gesztes a 18. szd. és 19. században*. In: HARTDÉGEN S. & RABAZZI STEPANCSICS G. (szerk.): Várgesztes - Gestitz. Német Kisebbségi Önkormányzat, Várgesztes

Fischer Elemér kir. iparfelügyelő (1907): *IPAR, KERESKEDELEM, KÖZLEKEDÉS, Bányászat, Magyarország vármegyéi és városai, Komárom vármegye és Komárom*, Budapest

Fülöp Éva Mária (1991): *A tata-gesztesi Eszterházy-uradalom megszervezése a XVIII. század első felében* I. In: Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei, Tata

Fülöp Éva Mária (2004): *Adatok Tóváros oppidum 18. századi közigazgatás-történetéhez*, In: Fülöp Éva Mária (szerk.) Arx-oppidum-civitas. A vártól a városig: Tata évszázadai, ANNALES TATAIENSES IV, Tata Város Önkormányzata - Mecénás Közalapítvány, Tata

G. Miklós Márta (1991): *A tatái céhek*, A Kuny Domokos Múzeum, Tata

Király G., Molnár Zs., Bölöni J., Vojtkó A. (szerk.) (2008): *Magyarország földrajzi kistájainak növényzete*, MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete, Vácrátót

Kisné Cseh Julianna, Petényi Sándor (2004): *Római- és középkori lelőhelyek Tatán*, In: Kisné Cseh Julianna (szerk.) Arx-oppidum-civitas. A vártól a városig: Tata évszázadai, ANNALES TATAIENSES IV, Tata Város Önkormányzata - Mecénás Közalapítvány, Tata

Lakatos Erika (2011): *Mesélő utcanevek*, Tatai Városkapu Közhasznú Zrt., Tata

Magda P. (1819): *Magyar országnak és a határőrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása*, Trattner János, Budapest

P. Tóth Enikő (2004): *Schwaiger Antal szobrász szoborművei a tatái Esterházy-uradalom területén*, In: P. Tóth Enikő (szerk.) Arx-oppidum-civitas. A vártól a városig: Tata évszázadai, ANNALES TATAIENSES IV, Tata Város Önkormányzata - Mecénás Közalapítvány, Tata

Prohászka Péter (2004): *Tata a reformkorban*, In: Prohászka Péter (szerk.) Arx-oppidum-civitas. A vártól a városig: Tata évszázadai, ANNALES TATAIENSES IV, Tata Város Önkormányzata - Mecénás Közalapítvány, Tata

Révhelyi Elemér (1938): *A tatai piarista rendház és gyűjteményei*, Piarista Rend Magyar Tartománya, Budapest

Sylvester Edina (2004): *Tata a kertek és a vizek városa*, In: Sylvester Edina (szerk.) Arx-oppidum-civitas. A vártól a városig: Tata évszázadai, ANNALES TATAIENSES IV, Tata Város Önkormányzata - Mecénás Közalapítvány, Tata

Szalmári Sarolta (2004): *Tata a magyarországi érett középkor településhálózatában*, In: Szalmári Sarolta (szerk.) Arx-oppidum-civitas. A vártól a városig: Tata évszázadai, ANNALES TATAIENSES IV, Tata Város Önkormányzata - Mecénás Közalapítvány, Tata

Tata Településképi Arculati Kézikönyve (2017), Tata

Wellmann Imre: *A parasztság helyzete az úrbérrendezés előtt*, Századok, 89. évf., Akadémiai Kiadó, Budapest

Levéltári források

Az Esterházy család tatai levéltára. Dominium Tata.

Az Esterházy család tatai levéltára. Familiaria

Internetes források

INT-01 Tata Város Önkormányzatának Honlapja -
<https://tata.hu/mindennapok/ertekeink/ertektar-2/megyei-ertektar/tatai-edzotabor/> ,
elérési ideje: 2024.06.04.

INT-02 A Magyar Állami Természetvédelem Hivatalos Honlapja -
<https://termeszetvedelem.hu/orszagok-okologiai-halozat/> ,
elérési ideje: 2024.06.04.

INT-03 Fatuska János: *A tatai és gesztesi uradalom újranépesítése a török kiűzése után*
(Német Nemzetiségi Múzeum, Tata) -

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/kecsked_telepu les_tortenete/pages/011_tatai_es_gesztesi.htm ,

elérési ideje: 2024.06.05.

INT-04 A települések leírása és bibliográfiája -

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Komarom_megye/Komarom_megye_telepulestorteneti/pages/kmtk_008_telepulesek_leirasa_5.htm ,

elérési ideje: 2024.10.11.

INT-05 Tata Város Önkormányzatának Honlapja -

<https://tata.hu/mindennapok/ertekeink/varostortenet/varostorteneti-osszefoglalo/> ,

elérési ideje: 2024.10.12.

INT-06 Tata Város Önkormányzatának Honlapja –

<https://tata.hu/atadtak-a-tatai-laktanya-felujitott-kupolaepuletet-es-uj-szimulacios-kozpontjat/> ,

elérési ideje: 2024.10.12.

INT-07 A HUDI20048 Szomódi gyepek kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület fenntartási terve – https://termeszetvedelem.hu/wp-content/uploads/2022/01/HUDI20048_Szomodi_gyepek_fenntartasi_terv-1.pdf ,

elérési ideje: 2024.10.13.

INT-08 Natura 2000 Hálózat Honlapja - <https://natura.2000.hu/hu/teruletek/hudi20048> ,

elérési ideje: 2024.10.13.

INT-09 A Magyar Állami Természetvédelem Hivatalos Honlapja -

<https://termeszetvedelem.hu/talalati-oldal/?type=vedett-termeszeti-teruletek&id=10/143/TT/99> ,

elérési ideje: 2024.10.13.

INT-10 Duna-Ipoly Nemzeti Park Honlapja - <https://www.dunaipoly.hu/hu/hir/lepesenkent-haladunk> ,

elérési ideje: 2024.10.13.

INT-11 Ökológiai Állapot-Felmérő Adatlap -

https://provertes.hu/vedett_teruletek_pdf/komeszt_megye/adatlap_5394.pdf ,

elérési ideje: 2024.10.21.

INT-12 Ökológiai Állapot-Felmérő Adatlap -
https://provertes.hu/vedett_teruletek_pdf/komeszt_megye/adatlap_5396.pdf ,

elérési ideje: 2024.10.21.

INT-13 Funiq.hu - <https://funiq.hu/1607-tatai-malmok>

elérési ideje: 2024.10.26.

Ábrák, táblázatok- és tervlapok jegyzéke

1. ábra Tata vára a 16. században, Georg Hoefnagel színezett metszete (Forrás: Wikipédia)
2. ábra Az uradalom falvainak népességét, annak növekedését (a betelepítés idejének számadatait) összevetjük az első magyarországi népszámláláséival (Wellmann, 1955)
3. ábra Az Esterházy Tata-gesztesi uradalom áttekintő térképe, 1856. (Forrás: Hungaricana)
4. ábra A szakdolgozatom elkészítésének módszertani lépései (Saját szerkesztés)
5. ábra Tata-Tóváros; Kerti állomás, 1905 (Forrás: Arcanum Képcsarnok)
6. ábra Gróf Esterházy Ferencz egykori gőztéglagyára Tatán. (Forrás: Arcanum)
7. Diagram a területhasználatok változásának arányáról (Saját szerkesztés)
8. ábra A fotó készítésének pontos helye és iránya, alaptérkép forrása: Google Earth (Saját szerkesztés)
9. ábra A fotó készítésének pontos helye és iránya, alaptérkép forrása: Google Earth (Saját szerkesztés)
10. ábra A fotó készítésének pontos helye és iránya, alaptérkép forrása: Google Earth (Saját szerkesztés)
11. ábra Az Ady Endre utca és a Szarka köz sarka (Gótz Anna, 2024. október)
12. ábra Ady Endre utca (Gótz Anna, 2024. október)
13. ábra Az Ady Endre utca a Bartók Béla utca torkolatánál. (Gótz Anna, 2024. október)
14. ábra Tata-Tóváros Esterházy utca, XX. század eleje (Forrás: Hungaricana Képcsarnok)
15. ábra Tata-Tóváros Esterházy utca, 1930. (Forrás: Hungaricana Képcsarnok)
16. ábra Ady Endre utca a Bartók Béla utca torkolatánál, 1978. (Forrás: Hungaricana Képcsarnok)

17. ábra Az Angolkert kiterjedésének változása az edzőtábor létrejöttével (Saját szerkesztés)
 18. ábra Farkas Mihály, Rákosi Mátyás és Hegyi Gyula sportolók között. Farkas mögött két olimpiai bajnok, Gerevich Aladár kardvívó és Németh Imre kalapácsvető. 1952-ben (Forrás: Horváth Lajos)
 19. ábra Labdarúgók az edzőtábor főépülete előtt 1954-ben (Forrás:Faragó György)
 20. ábra A Cseke-tó, az Angolkert és a Pezsgőgyár a Harmadik Katonai Felmérésen (Forrás: Arcanum Adatbázis Kft.-Habsburg Birodalom (1869-1887) - Harmadik Katonai Felmérés)
 21. ábra A pezsgőgyár épülete a 20. században (Forrás: pezsgogyar.com)
 22. ábra A lakóterület terjedési irányának potenciális okai (Saját ábra, alaptérkép forrása: Google Earth)
-
1. táblázat Felhasznált térképek, készítésük ideje, léptéke és forrása (Saját szerkesztés)
 2. táblázat Területhasználatok típusai és az uradalmi örökségi elemek (zölddel jelölve)
 3. táblázat Főbb utak elnevezése és típus szerinti besorolása 1783-tól napjainkig (Saját szerkesztés)
-
1. tervlap Területhasználati változás Tata-Tóváros területén (1783-2024)
 2. tervlap Legfontosabb területhasználatok stabilitása
 3. tervlap Területhasználatok változásainak fő típusai
 4. tervlap Lakóterület kiterjedése Tata-Tóváros területén (1783-2024)
 5. tervlap Történelmi utak változása Tata-Tóváros területén (1783-2024)
 6. tervlap Védettségek és a stabil területhasználatok kapcsolata
 7. tervlap Fennmaradt Esterházy uradalmi épített értékek
 8. tervlap Műemlékek és régészeti lelőhelyek a területen

Mellékletek

1. fénykép A Pezsgőgyár ma (Gótz Anna, 2024. október)

2. fénykép A Pezsgőgyár ma (Gótz Anna, 2024. október)

3. fénykép A Pezsgőgyár ma (Gótz Anna, 2024. október)

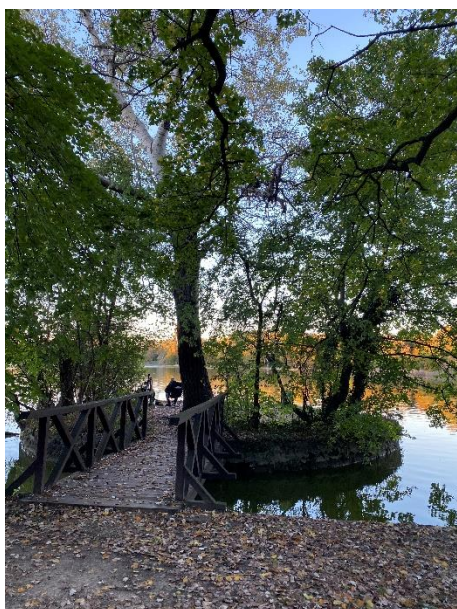
4. fénykép A Pezsgőgyár ma (Gótz Anna, 2024. október)

5. fénykép A Kertilak (Gótz Anna, 2023. november)

6. fénykép A pálmaház (Gótz Anna, 2023. november)

7. fénykép A Cseke-tó (Gótz Anna, 2023. november)

8. fénykép A Cseke-tó partja (Gótz Anna, 2023. november)

9. fénykép Az Agostyáni út (Gótz Anna, 2024. október)

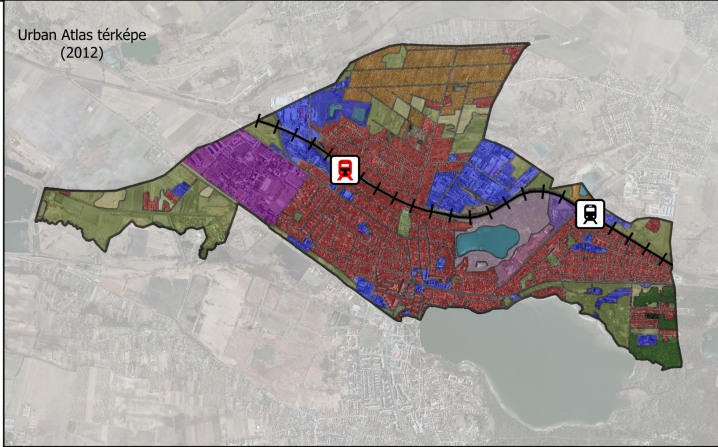
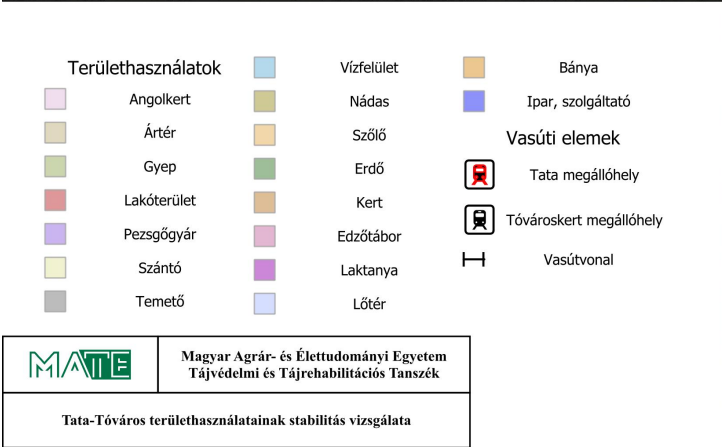
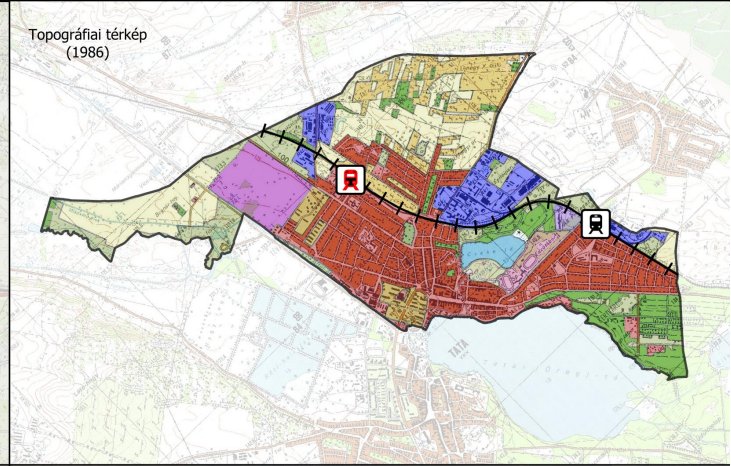
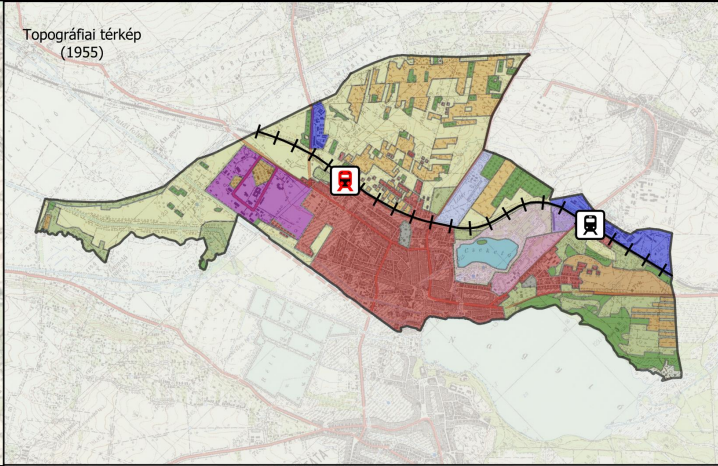
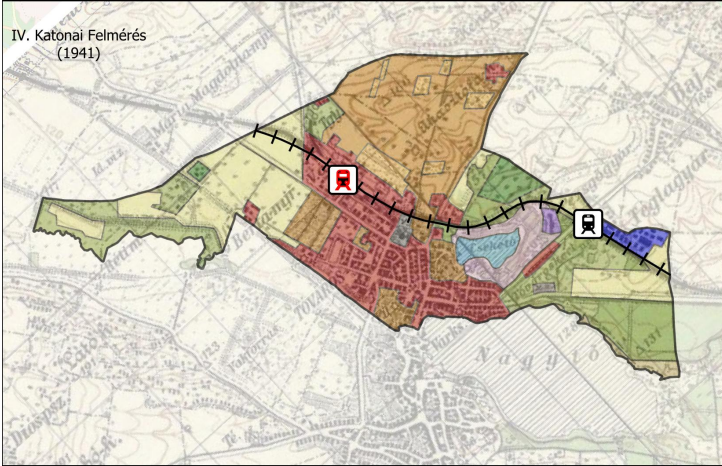
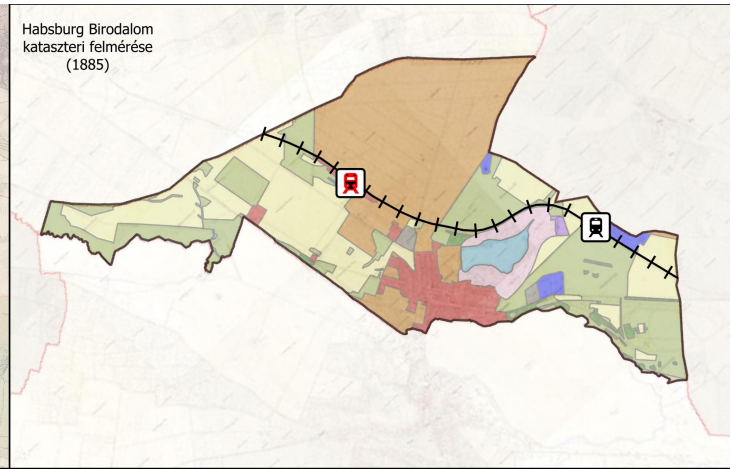
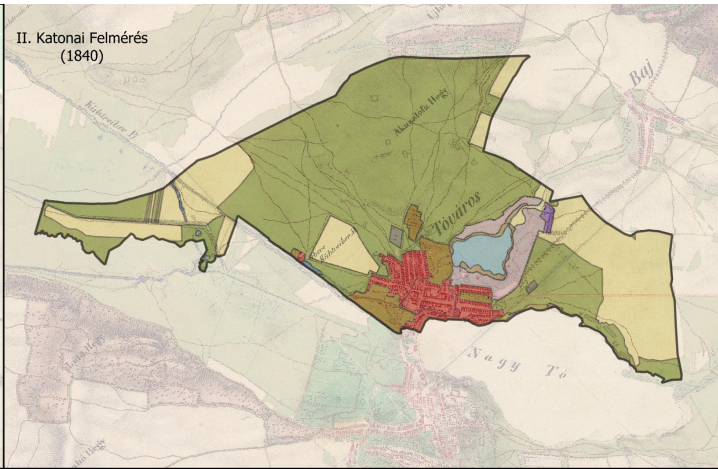
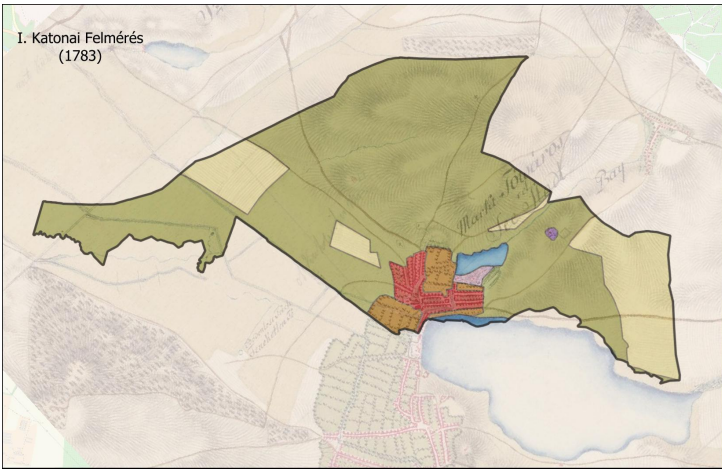
10. fénykép A Baji út (Gótz Anna, 2024. október)

11. fénykép A Vértesszőlősi út (Gótz Anna, 2024. október)

12. fénykép Az Ady Endre utca (Gótz Anna, 2024. október)

MATE

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

Tata-Tóváros területhasználatának stabilitás vizsgálata

Területhasználati változás Tata-Tóváros területén (1783-2024)

Készítette: Gótzky Anna

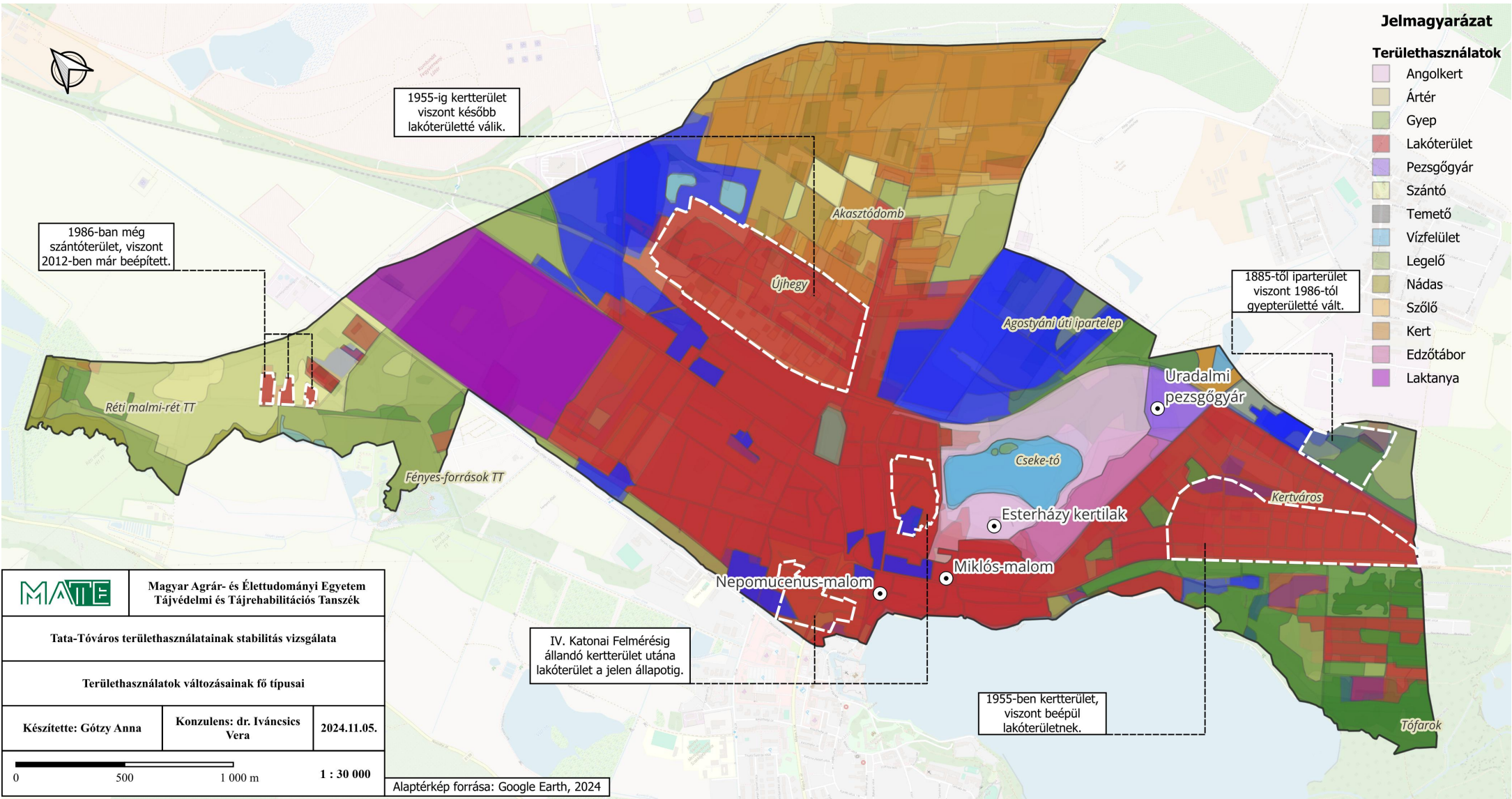
Konzulens: dr. Iváncsics Vera

2024.11.05.

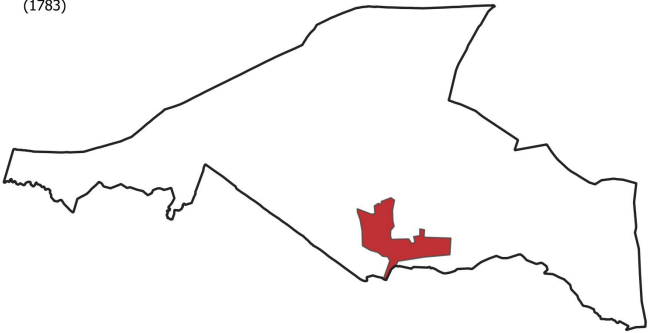
0 500 1 000 1 500 m

1 : 80 000

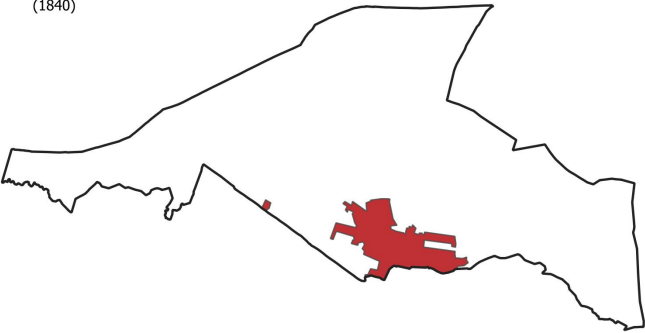
Alaptérképek forrásai: Magyarország (1782–1785) - Első Katonai Felmérés, Magyar Királyság - Második katonai felmérés (1819-1869), Magyarország Katonai Felmérése (1941) - Arcanum Adatbázis Kft., Topográfiai térképek 1955 és 1986 - geoshop.hu, Google Earth, 2024

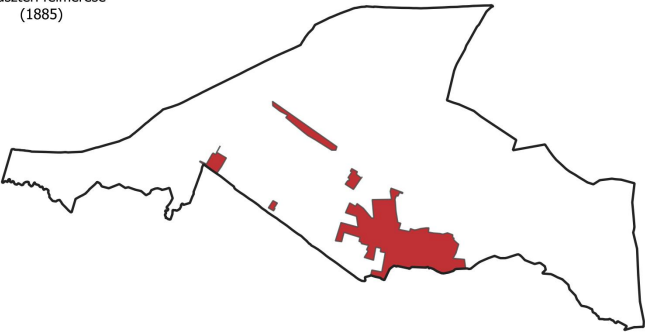
I. Katonai Felmérés
(1783)

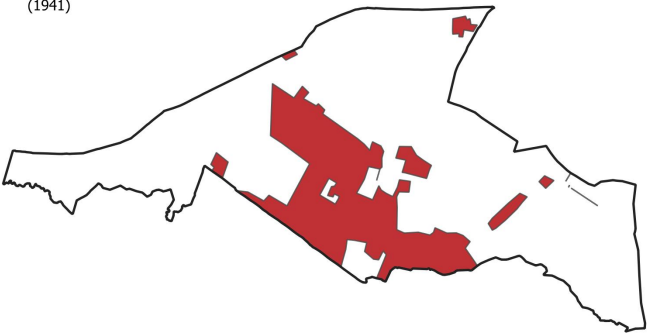
II. Katonai Felmérés
(1840)

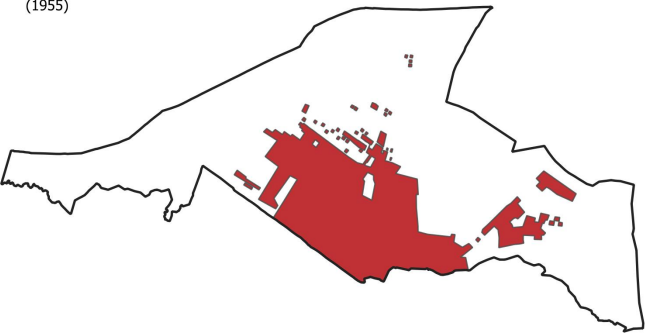
Habsburg Birodalom
kataszteri felmérése
(1885)

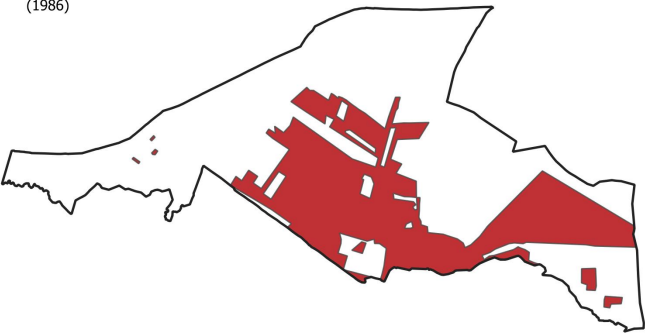
IV. Katonai Felmérés
(1941)

Topográfiai térkép
(1955)

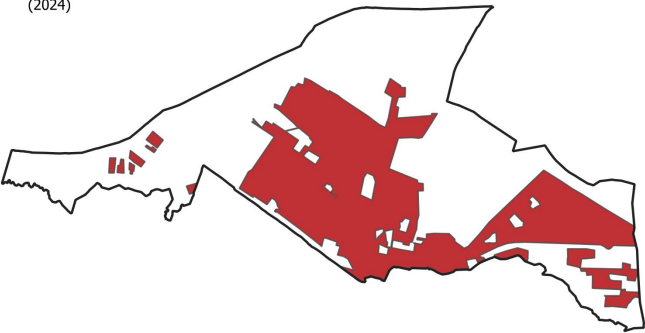
Topográfiai térkép
(1986)

Urban Atlas térképe
(2012)

Jelenkor térképe
(2024)

Lakóterület

MATE

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

Tata-Tóváros területhasználatainak stabilitás vizsgálata

Lakóterület kiterjedése Tata-Tóváros területén (1783-2024)

Készítette: Góty Anna

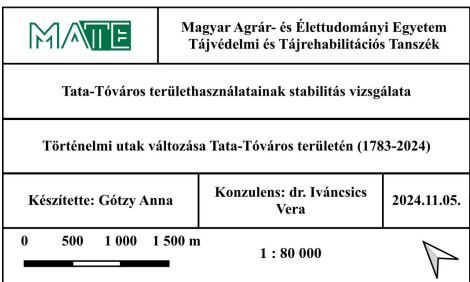
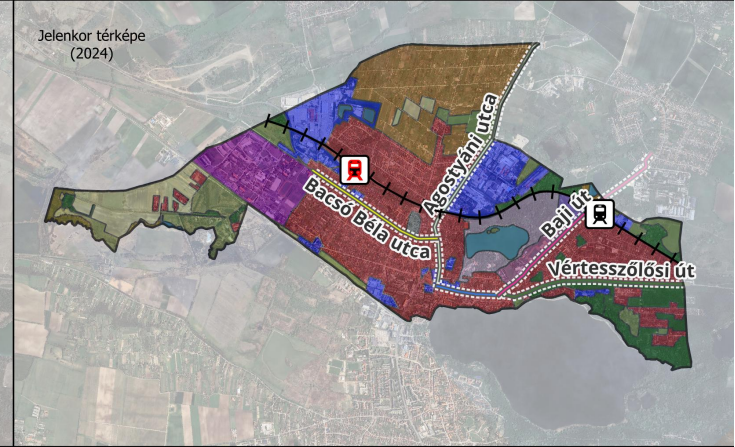
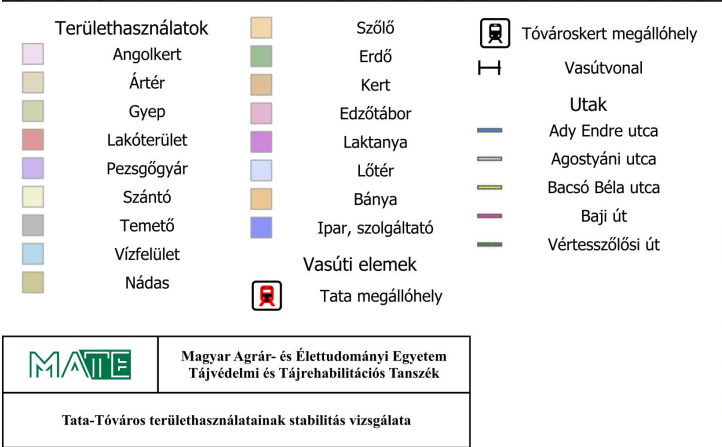
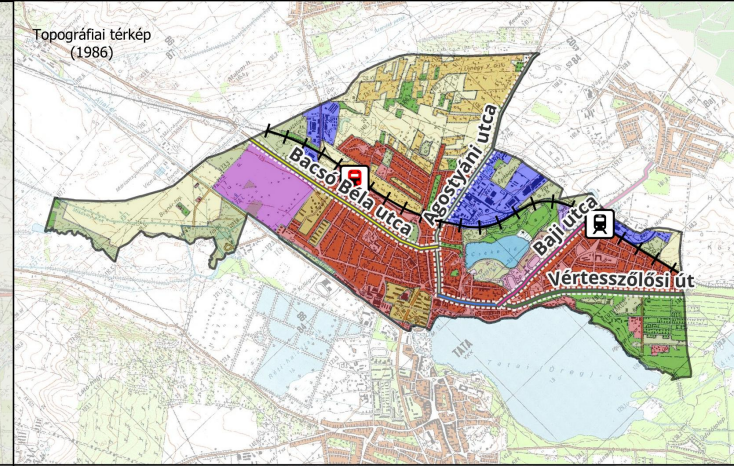
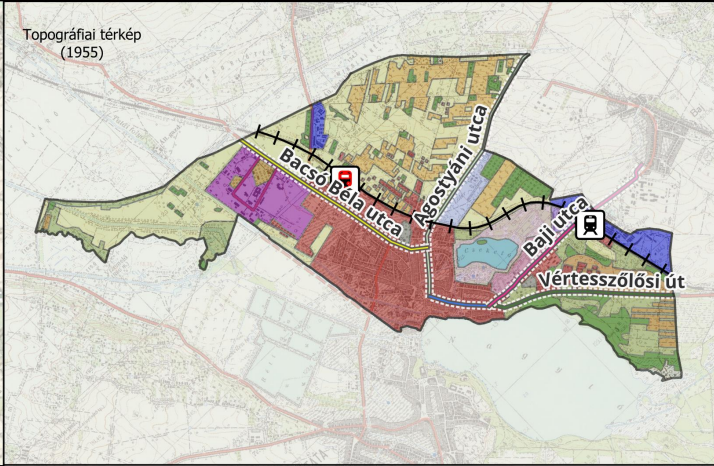
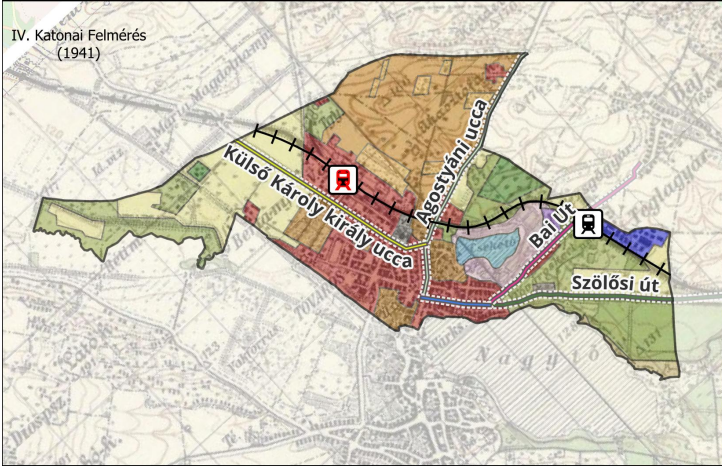
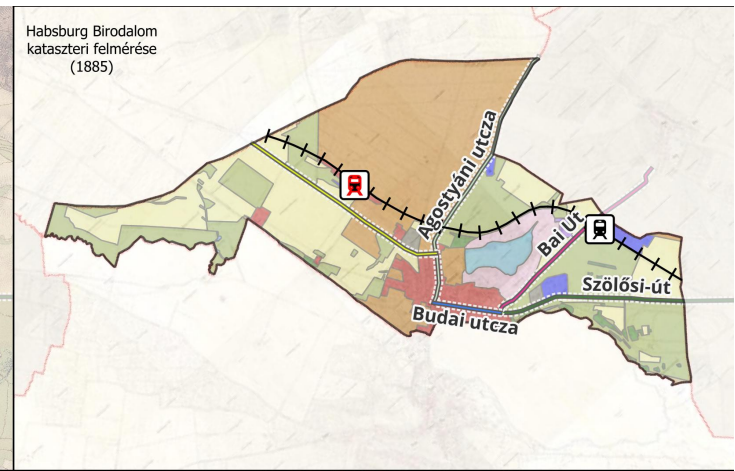
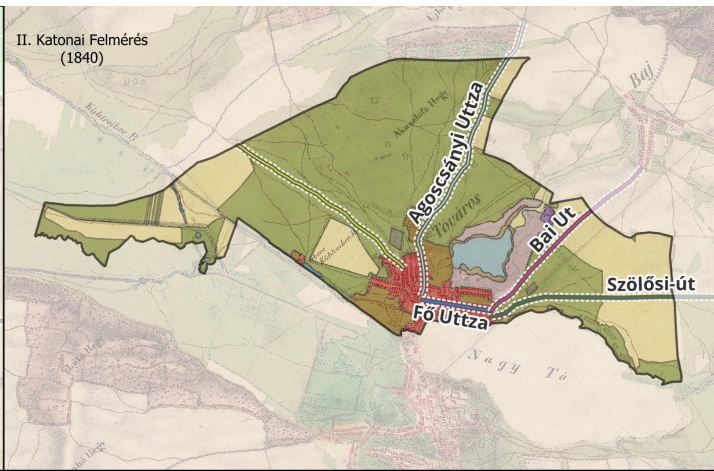
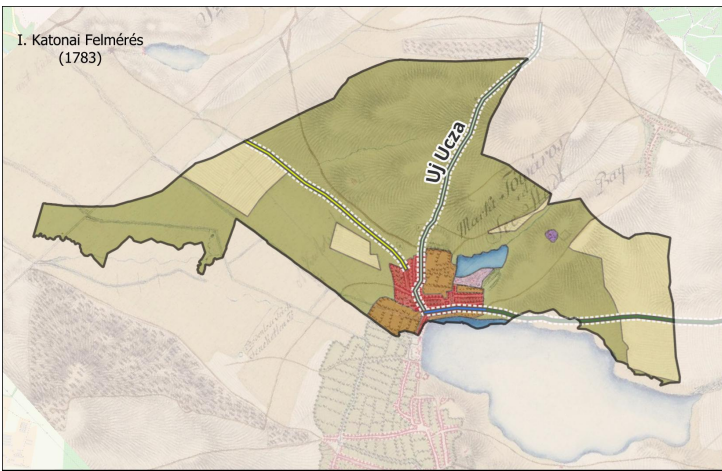
Konzulens: dr. Iváncsics
Vera

2024.11.05.

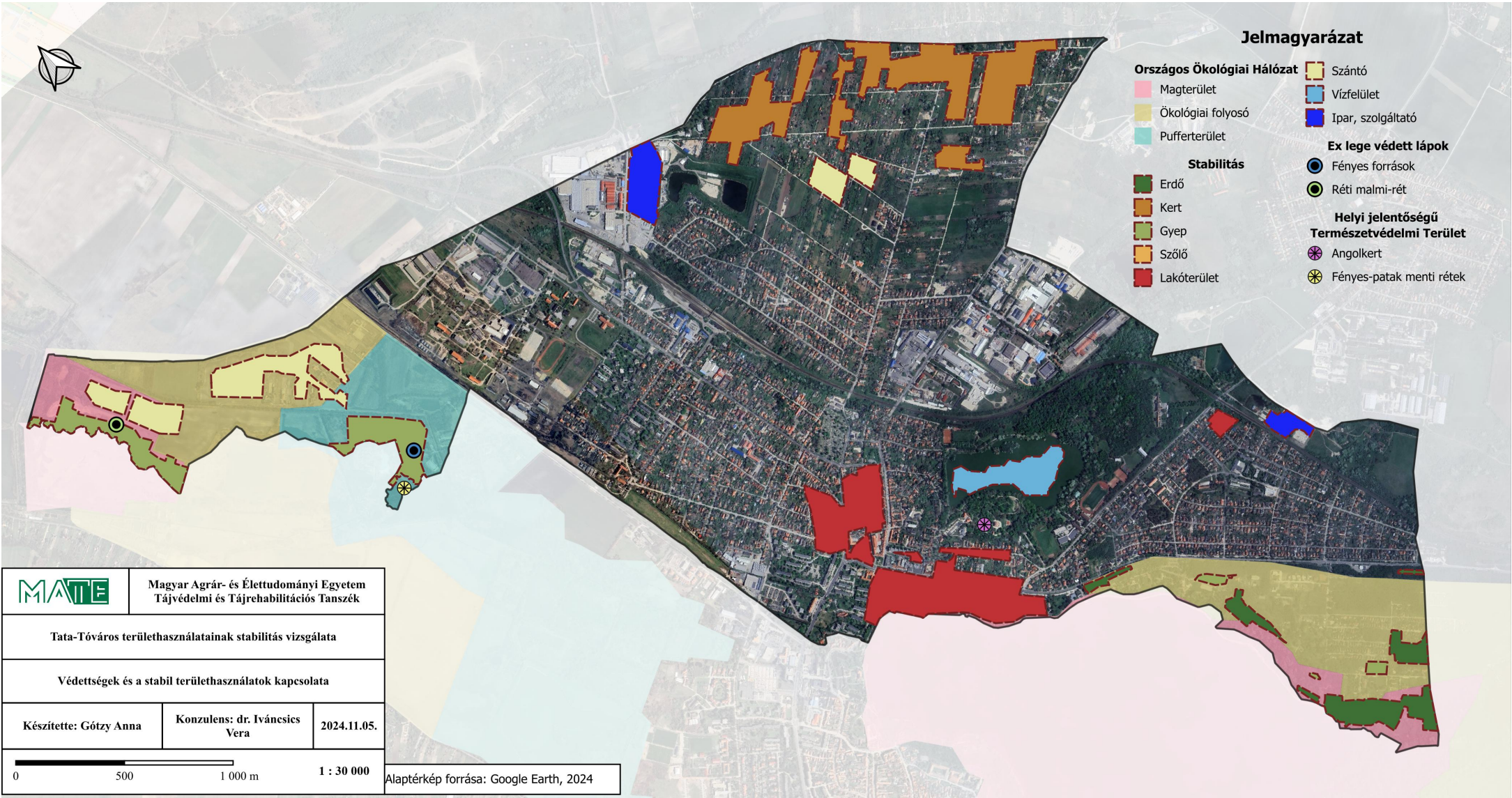
0 500 1 000 1 500 m

1 : 80 000

Alaptérképek forrásai: Magyarország (1782–1785) - Első Katonai Felmérés, Magyar Királyság - Második katonai felmérés (1819-1869), Magyarország Katonai Felmérése (1941) - Arcanum Adatbázis Kft., Topográfiai térképek 1955 és 1986 - geoshop.hu, Google Earth, 2024

Alaptérképek forrásai: Magyarország (1782-1785) - Első Katonai Felmérés, Magyar Királyság - Második katonai felmérés (1819-1869), Magyarország Katonai Felmérése (1941) - Arcanum Adatbázis Kft., Topográfiai térképek 1955 és 1986 - geoshop.hu, Google Earth, 2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

Tata-Tóváros területhasználatának stabilitás vizsgálata

Védettségek és a stabil területhasználatok kapcsolata

Készítette: Gótz Anna

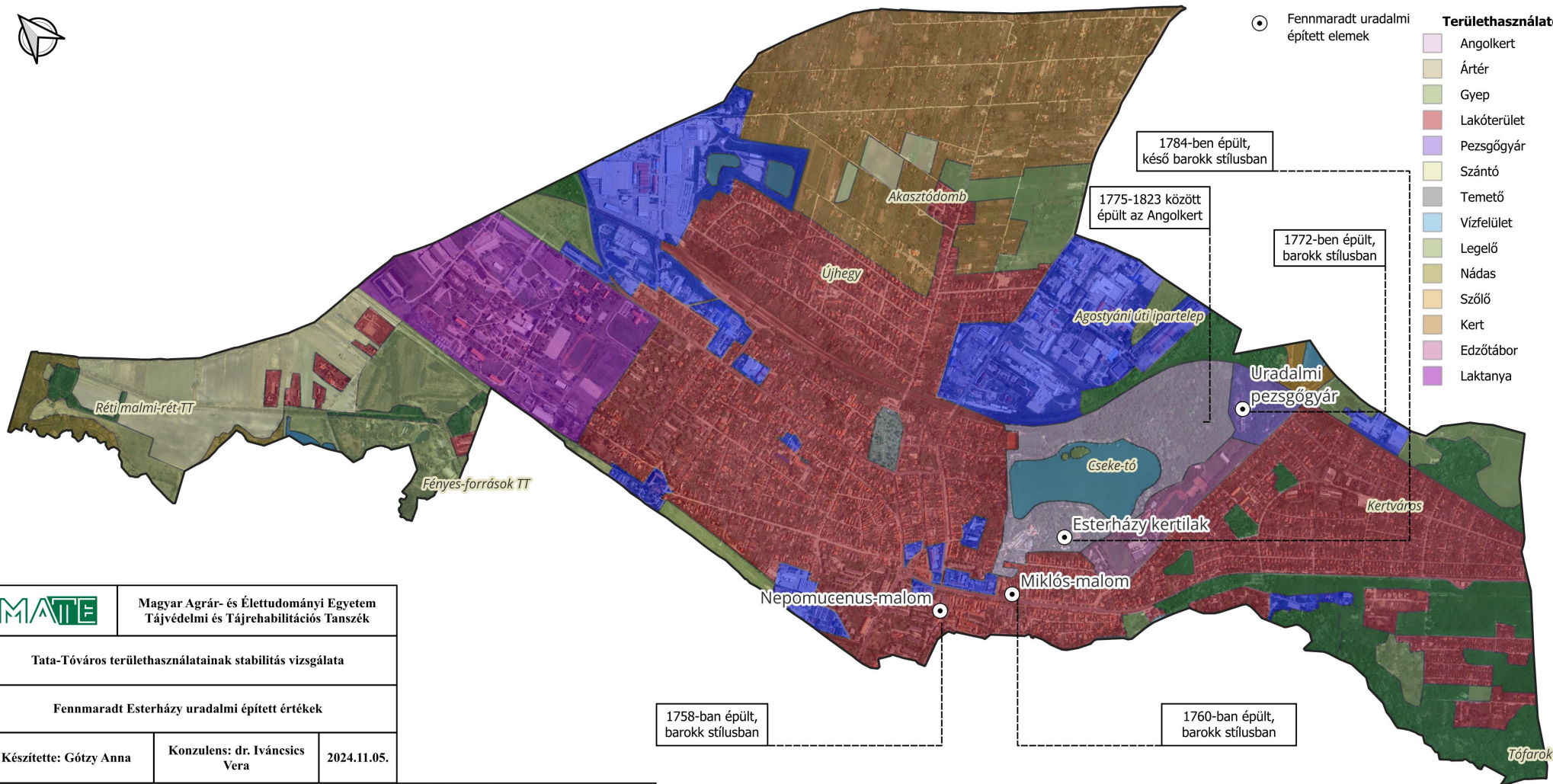
Konzulens: dr. Iváncsics
Vera

2024.11.05.

Jelmagyarázat

- Fennmaradt uradalmi épített elemek
- Területhasználatok**
- Angolkert
 - Ártér
 - Gyep
 - Lakóterület
 - Pezsgőgyár
 - Szántó
 - Temető
 - Vízfelület
 - Legelő
 - Nádas
 - Szőlő
 - Kert
 - Edzőtábor
 - Laktanya

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

Tata-Tóváros területhasználatának stabilitás vizsgálata

Fennmaradt Esterházy uradalmi épített értékek

Készítette: Gótz Anna

Konzulens: dr. Iváncsics
Vera

2024.11.05.

0 500 1 000 m

1 : 30 000

Alaptérkép forrása: Google Earth, 2024
Adatok forrása: Tata Település Arculati
Kézikönyve

